

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.47794>
Authenticity process is conducted by

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 21-11-2020
Kabul Tarihi: 07-04-2021
On-line Yayın: 30-04-2021

Article Type: Research article
Submitted: 21-11-2020
Accepted: 07-04-2021
Published Online: 30-04-2021

Atıf Bilgisi / Reference Information

Dağ, M. (2021). Bütünsel Bir Tarih Araştırması: Yirminci Yüzyılın İlk Çeyreğinde İzmir Yahudi Cemaati, Journal of History School, 51, 875-909

BÜTÜNSEL BİR TARİH ARAŞTIRMASI: YİRMİNCİ YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE İZMİR YAHUDİ CEMAATİ

Muhammed DAĞ¹

Öz

İzmir, 16. yüzyılda küçük bir kasaba görünümündeyken, 17. yüzyılda gelişerek ve imparatorluğun önemli bir liman kenti konumuna yükselerek göç almaya başlıyordu. Kente gelenler sadece civar bölgelerde yaşayan Türkler değil, aynı zamanda Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdi. Yüzyıllar içinde yerleşik bir cemaat haline dönüşen Yahudiler, genelde Türkler, Rumlar ve Ermeniler'den sonra İzmir'in en çok nüfusa sahip gruplarından oldular. İzmir Yahudileri diğer etnik gruplarla genelde barış içinde yaşasalar da sosyal, ekonomik, kültürel ve dinsel nedenlerle zaman zaman çatışmalarda bulunuyorlardı. Gayrimüslimler arasında ekonomik rekabet özellikle 18. yüzyıl sonlarında hızlanacak, 19. yüzyıldan itibaren ise Yahudiler'in aleyhinde bazı sonuçlara neden olacaktır. Etnik gruplar arasında belli dönemlerde yaşanan yakınlaşmalar ve çatışmalar, tarihin tek bir temasıyla açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Bundan dolayı bütünsel olarak İzmir Yahudilerinin tarihi zorunlu hale gelmektedir. Bu çalışmada İzmir Yahudi cemaatinin sosyal, ekonomik, kültürel tarihi ve bazı siyasal gelişmeler karşısında tutumu incelenmiştir. Çalışmada 20. yüzyılın ilk çeyreği merkez edinilse de, daha önceki yüzyıllara da uzanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yahudi Toplumu, İzmir Yahudileri, Sabatay Sevi, Siyonizm, İzmir'in İşgali.

¹Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Anabilim Dalı, dag_muhammed35@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3719-9100

A Total History Study: The Jewish Community of İzmir in The First Quarter of The Twentieth Century

Abstract

While it was a small town in the 16th century, İzmir, which developed in the 17th century and became an important port city of the empire, was beginning to receive immigration. Those who came to the city were not only Turks living in the surrounding areas, but also Greeks, Armenians and Jews. The Jews have become a settled community within the centuries, in general, they became one of the most populous groups in Izmir, after Turks, Greeks and Armenians. Although Izmir Jews generally live in peace with other ethnic-religious groups, they were in conflict from time to time for social, economic, cultural and religious reasons. Economic competition among non-Muslims would accelerate especially in the late 18th century, this competition would have some consequences against the Jews since the 19th century. The rapprochements and conflicts between ethnic groups at certain periods are too complex to be explained by a single theme of history. Therefore, the holistic history of Izmir Jews becomes mandatory. This article studies, the social, economic, cultural history of the Jewish community of İzmir and their attitude towards certain political developments. Although this study focuses on first quarter of the 20th century, it also engages the previous centuries.

Keywords: The Jewish, Jews of İzmir, Sabbatai Zevi, Zionism, The Occupation of İzmir.

GİRİŞ

İzmir'e ilk yerleşimleri M.Ö 6. yüzyıla kadar uzanıldığı düşünülen Yahudiler, yüzyıllar içinde İzmir'in siyasal istikrarı, dinsel ortamı, ekonomik gelişim seyrine göre bir tutum içinde olmuşlardır. Zaman içinde nüfusları azalan Yahudiler, bazı yazarlara göre 15. yüzyıla gelindiğinde İzmir'de tamamen ortadan kalkmışlardır. Zaten 16. yüzyıl başlarında bile küçük bir yerleşim alanı olan İzmir'de Yahudiler, nüfus olarak bu yüzyılın ortalarından sonra artmaya başlamış, en geç 17. yüzyılın başlarından itibaren cemaat olarak varlık göstermişlerdir. Cemaat sosyal, kültürel, hayatta etkinlik gösterirken, başta Rum ve Ermeniler olmak üzere diğer etnik gruplarla zaman zaman dine dayalı çatışmalarda bulunmuş, ekonomik rekabet yaşamıştır. 19. yüzyılda ekonomik faaliyetlerdeki üstünlüklerini Rum ve Ermenilere kaptıran Yahudiler, cemaat içindeki yoksulları korumak, yardım ve dayanışmayı artırmak, eğitim seviyesini ilerletmek için dernek, okul, hastane, gazeteler gibi kurumları oluşturmuşlardır. Siyasal gelişmeler karşısında genel olarak Türklerle birlikte hareket ettikleri görülen İzmir Yahudileri, yine de bazı görüşlere göre Birinci Dünya Savaşı'nda, İzmir işgalinde veya mütareke döneminde Rum ve Ermeniler gibi Türkiye aleyhinde çalışmışlardır.

Aydın Vilayeti'nin H. 1317 (M. 1899) yılında yapılan salnamesine göre İzmir Sancağına bağlı Urla, Bergama, Tire, Çeşme, Foçateyn, Kuşadası, Menemen gibi kazalarda sayıları 105 ile 1133 (Salname-i Vilâyet-i Aydın, H.1317, s.164-230), H.1323 (M.1905) tarihinde yapılan salnameye göre ise 51 ile 2060 arasında değişen Yahudi nüfusu bulunmaktadır (Salname-i Vilâyet-i Aydın, H.1323, s.109-181.) 20. yüzyılın hemen başlarında İzmir'in geneline yayılmış oldukları görülen Yahudilerin hiç şüphesiz bir göç hikâyesi bulunmaktadır. Yahudi cemaatinin göçünün ve İzmir'e yerleşiminin nedenleri ve sonuçları tek temayla (iktisadi, siyasi veya dinsel) açıklanmayacak kadar karmaşıktır. Görülüyor ki bazı Yahudiler, çeşitli zamanlarda siyasi nedenlerle göç etmek zorunda kalırken, bazıları ise farklı zamanlarda sosyal-ekonomik, dinsel ve siyasi nedenlerin yarattığı bütünsel nedenlerle göç etmişlerdir. Tüm bu faktörlerin etkisiyle bütünsel bir tarih anlayışıyla 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İzmir Yahudileri incelenmeye çalışılmıştır. Sık sık bütünsel tarihin önemine dikkat çeken Fernand Braudel'e göre iktisat tarihi ile toplumsal tarih arasında, bir *no man's land* (sahipsiz alan) bulunmamaktadır. Herhangi bir sırayla denklemler yazılabilir. Ekonomi politika, kültür ve toplumdur; kültür ekonomi, politika ve toplumdur. Bir toplumda, politikanın ekonomiyi yönettiği ve bunun tersinin de doğru olduğunu savunulabilir (Braudel, 1979, s. 34).

Temalar arasında mutlak sınırların çizilmediği bu çalışmanın ilk problemi İzmir Yahudi cemaatinin daha çok yerleşim ve yayılış tarihi iken, ikinci problemi İzmir Yahudilerinin yönetim, sosyo-ekonomik-kültürel durumları, son problemi ise bazı siyasi gelişmeler karşısında İzmir Yahudilerinin sergiledikleri genel tutumlardır. Çalışmada 1900-1925 yılları arası merkez edinse de yeri geldiğinde bu yılların öncesine de uzanılmıştır. Çünkü tarihsel bir dönem hiçbir zaman kendinden önceki dönem ele alınamadan anlaşılabilir, anlaşılmayan açıklanamaz. Yediyıldız'ın da işaret ettiği gibi “*araştırmanın kolaylığı için, belli işaret noktaları alınarak kronolojik bölümlere ayırmak mümkünse de, çağlar içinde hapsolüp kalmanın da pek anlamı yoktur. Zira J. E. Halkın'ın ifadesiyle bir devirden diğerine geçmek, bir sayfayı çevirmektir, bir kitabı bitirmek değil; bir sonraki perdeyi geçmektir, fakat oyun devam etmektedir*” (Yediyıldız, 1985, s. 4).

Bu çalışmanın ilk sayfası ise Yahudilerin İzmir'e yaptığı göç ve yerleşme tarihinin anlatısına ayrılmıştır. Zira bir cemaatin ekonomik, siyasi, kültürel vb. tarihinin oluşması hiç şüphesiz bir alanda oluşan yerleşme hikâyesinin varlığına bağlıdır. Her yerleşme tarihi ise eninde sonunda bir göç hikâyesine dayanmaktadır.

1. İzmir Yahudileri: Nüfus ve Yerleşme

Bazı araştırmalara göre M.Ö 586 yılında Yehuda Devleti'nin dağılmasıyla Fırat nehrine sürgün edilen Yahudiler'in bir bölümü İstanbul, Efes, Rodos ve İzmir'e gelip yerleşmişlerdir (Galanti, 1953, s. 5). Kısa bir zaman sonra ise İskender, Filistin'den İzmir'e Yahudileri sürgün etmiştir. M.Ö üçüncü yüzyılda Efes'te (bugünkü Selçuk'ta), M.Ö 130 yıl önce de Bergama'da Yahudi cemaati bulunmaktadır (Galanti, 1947, s. 10-11). Söz konusu bu Yahudi cemaatinin göç veya yerleşimlerini salt siyasal sebeplerden kaynaklı sürgünle açıklamak tek etkenli bir açıklama niteliğindedir. İzmir'in zamanla gelişen ekonomik potansiyeli, Yahudiler için bir çekim merkezi olması çeşitli tarihlerde yapılan gönüllü göçlerin de sebebi olmuştur. Osmanlıların İzmir'i 1424 yılında fethettiklerinde muhtemelen İskender döneminden beri var olan Yahudilerin bulunulduğu savunulsa da (Nahum, 2000, s. 31) bazı görüşlere göre de Osmanlıların fetih zamanında İzmir'de Yahudiler bulunmuyordu. Bu tarihlerde İzmir, önemsiz ve küçük bir kasaba niteliğindedir. Savaşlar, yangınlar, depremler gibi faktörler de eklendiğinde İzmir, Yahudiler için bir çekim merkezi özelliği taşıymıyordu (Bora, 1995, s. 25). Osmanlı idaresine girdiği dönemde şehir, Bizans'tan kalma yıkım ve tahribat üzerindedir. Egemenlik mücadelelerine sahne olan, yıpranan, sosyal ve ekonomik olarak daralan (Yılmaz, 2017, s. 7) İzmir, bu tarihten 150 yıl sonra bile köy ile kasaba arası bir görünümdeydi. 1528 yılında yapılan sayımlara göre İzmir'de nüfus 1000 kişiyi çok az geçiyordu (F. Yılmaz, 2005, s. 83). Stanford. J Shaw'a göreyse, antik dönemde Yahudiler İzmir'de bulunmuş olsalar da, Bizans'ın gerçekleştirdiği katliamlarla ortadan kalkmışlardı. Tire ve Manisa'da 16. yüzyıl sonlarına doğru biraz Yahudi yerleşimi gerçekleşse de, küçük bir Ege limanı özelliğinden dolayı İzmir uzun bir zaman Yahudi yerleşimci çekmemiştir. Bu şehirde ancak 17. yüzyılda İspanya'dan ve 20. yüzyıl başlarında ise Yunanlıların saldırılarıyla beraber Selanik'teki Yahudilerin göç etmesiyle önemli bir Yahudi cemaati oluşmaya başladı (Swah, 2008, s. 57-62). Karagedikli ise 17. yüzyılda Edirne'ye kıyasla İzmir'deki Yahudi Cemaati'nin durumunun daha iyi olmasını, Avrupa'da İzmir şehrinin daha çok popüler olmasına ve kentin ticaret hacminin büyümesine bağlar (Karagedikli, 2014, s. 306). Özetle genel olarak Yahudiler'in geniş anlamda Osmanlı İmparatorluğu'na, özel olarak İzmir'e göç etmelerinde sadece dinsel veya siyasal faktörler değil, ekonomik unsurlar da belirleyici olmuştur. 1376 Macaristan'dan, 1394 Fransa'dan, 1492 İspanya'dan kaçan veya sürgün edilen Yahudilerin Osmanlı'ya doğru yaptıkları göçlerin sebebini, salt buldukları devletlerin zulmünden kaçıp Osmanlı hoşgörüsüne sığınmalarıyla izah etmek yeterli bir açıklama olmaktan uzaktır. Her şeyden önce Yahudilerin Osmanlı

ekonomik sistemine yapacağı katkıların Osmanlı yöneticilerince de hesaba katıldığı gözden uzak tutulmamalıdır.

16. yüzyılın son çeyreğinde İzmir'in Yahudi topluluğu üç göç sonucunda oluşmuştur. İlk İberyaya yarımadasından gelenler, ikincisi ilk göç dalgaları sırasında yerleştirildikleri Manisa, Tire veya Urla kentlerindeki yerel siyasal istikrarsızlık nedeniyle kaçıp ekonomik cazibesi artan İzmir'e gelenlerdir (Nahum, 2000, s. 32-33). Yahudilerin yaşadığı bir kent olan Selanik'te 15. yüzyıl sonlarından itibaren özellikle Yeniçeriler için büyük bir yünlü kumaş endüstrisi gelişmişti. Osmanlılar tarafından yerleştirilen Yahudi ustaların çoğu bu işle uğraşıyorlardı (İnalçık, 2013, s. 279). Selanik'te tekstil sanayisindeki kriz sonucunda kalabalık bir Yahudi topluluğun yaptığı göçler, İzmir'e doğru olan üçüncü göç dalgasıdır (Nahum, 2000, s. 33). Hiç şüphesiz bu göçler Osmanlı yönetimin izni ve destekleriyle oluyordu. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren, Osmanlı Devleti Yahudilerin bazı iktisadi beceri, birikim ve bağlantılarından da faydalanmak istemiştir. II. Beyazid zamanında İspanya'da engizisyonun zulmünden kaçan Yahudilerden bir kısmı da Osmanlı ülkesine sığınarak çeşitli şehirlere yerleşmişti (Turan, 1992, s. 236). II. Beyazid'in divanında bir sohbet esnasında "Yahudileri sürgün ederek kendi ülkesini yoksullaştırıp bizimkini zenginleştiren Ferdinand'ın akıllı bir kral [?] olduğunu söylüyorsunuz" (Shaw, 2008, s. 53) söylediği rivayet edilir. İnalçık'a göre Osmanlı böyle davranarak aslında kendilerinden çok daha önce Ortadoğu devletlerinde uygulanan bir siyaseti takip ediyordu. Osmanlılar, zengin tüccarları memlekete çekmeyi, ülkeyi zenginleştirmek, hazinayı doldurmak için etkili bir yöntem olarak kabul ettiler. Avrupa'dan göç eden Yahudileri başta II. Mehmet ve II. Beyazid olmak üzere Osmanlı'ya çağırdılar (İnalçık, 2013, s. 282). Fernand Braudel'e göre;

"Bu vazgeçilmez göçmenler [Yahudiler] her zaman zor durumdaki veya düşük nitelikli insanlar değillerdir. Çoğu zaman kendileriyle birlikte, kentsel hayat için en az onlar kadar gerekli olan yeni teknikleri de getirmektedirler. Sefaletleri değil de, dinleri yüzünden kovulan Yahudiler, bu teknik transferi konusunda istisnai bir rol oynamışlardır. İspanya'dan atılan Yahudiler, önce Selanik ve İstanbul'da perakendeci tüccar olmuşlar, sonra da işlerin yavaş yavaş geliştirilerek, ticaret alanında Raguzalılar, Ermeniler ve Venediklilerle rekabet edecek noktaya gelmişlerdir. Beraberlerinde Doğu Akdeniz'in iki büyük kentine matbaa, yün ve ipek endüstrileri ve bazı söylentilere inanmak gerekirse, sahra topunun kundaklarının imal sırlarını getirmişlerdir. Bunlar sonuç getiren armağanlar olmuşlardır. Aynı şekilde, Türk iskelesi olan Avlonya'da servet yapanlar da, Ancona'dan IV. Paul tarafından kovulan Yahudiler olmuştur" (Braudel, 1989, s. 224).

Osmanlı Devleti için Yahudiler, ekonomik anlamda yaratıkları katma değer veya finansal hizmetlerle “makbul” tebaa iken, Yahudiler için de Osmanlı Devleti çoğu zaman Hristiyan Avrupa’ya göre sınımlanacak bir ülkeydi. Yahudilerin Avrupalılar tarafından İsa’nın katili olarak görülmeleri, *kan iftirası* ve *ayin cinayeti* ve *ekmeğe hakaret*² gibi dinsel nedenlerin yarattığı Yahudi karşıtlığı, Yahudilerin Hristiyanlara karşı kolektif bir korku geliştirmesine kaynaklık ediyordu. Stanford J. Shaw’a göre Hristiyanlık kendi içinde Yahudiliğin varlığına tahammül edemiyordu. Kilise ve müritleri söz konusu olduğundaysa en katlanabilir Yahudi, Hristiyanlığa geçmiş Yahudi’ydi. Geri kalanlar yok edilmeli ya da en hafif şekilde gerçek ve samimi Hristiyanlardan arındırılmalıydılar. Yahudiler zaman zaman din değiştirmeye, Fransa, Almanya, İspanya’da ayırt edici semboller takmaya, şapkalar takmaya³ zorlanmışlardır. Reformcu Luther dahi, Yahudilerin İsa’yı ve Hristiyan olan her şeyi karalayarak toplu halde kutsallığı kirlettiklerini vaaz edip, onları “zehirli ve öldürücü”, “hırsızlar ve eşkıyalar” ve “iğrenç haşereler” olarak lanse ediyordu. Tüm bunların haricinde pek çok kıyım, katliam, gettolara kapatılma, din değiştirmeye zorlanma, sürgün ve cinayet çağlar boyunca Avrupalı Yahudilerin kaderi

² Kan iftirası ve ayin cinayeti iddialarına göre, Hamursuz Bayram boyunca şarap ve mayalanmamış ekmeğin için yapılan dini ayinlerde çocukların kanı gerekli olduğundan Yahudiler, Hristiyan çocuklarını kaçırp öldürüyorlardı. Ekmeğe hakaret iddialarında ise İsa’yı bir kez daha çarmıhta işkence görmesi için Yahudilerin mayasız ekmeği keserek, parçalayarak ve yakarak ayin yaptıkları iddia edilmiştir (Shaw, 2008, s. 6). “*Katolik Kilisesinin hâkimiyeti altındaki Orta Çağ’dan yirminci yüzyıla değin Avrupa’nın genelinde kan iftiraları sık sık gündeme gelmiştir. Bu teolojik nefret Orta Çağ boyunca Yahudilerin hemen her kötü olayda suçlanıp cezalandırılmalarına neden olmuştur*” (Özmen, 2017, s. 154). Yahudilerin Hristiyanları, özellikle genç erkek ve kızları ritüel amaçlarla öldürdüğü suçlaması, Orta Çağ’a kadar uzanır. 13. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Yahudilerin Hristiyanları öldürdüğü inancı Avrupa kıtasına yayılmıştı (Weinberg, 2012, s. 275). Paul Dumont’a göre, Müslüman Türkler, Yahudilere karşı Hristiyanlara nazaran daha hoşgörülüydü. Kan iftirası Müslüman Türklerin bazılarında görülmüşse de padişah dâhil Müslümanların genel kanısı Yahudilerin masum ve mağdur olan bir cemaat olduğudur.

Bkz. Siren Bora, “İzmir’de 1859 Kan İftirası Olayı ve Rav Hayim Palaçi’nin Mektubu (1)”, <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-96302> (Erişim Tarihi: 10.08.2020)

³ Osmanlı Devleti’nde de Müslim ve gayrimüslim unsurlar arasındaki farklılığı ortaya koymak, toplum içindeki statülere işaret etmek için zaman zaman kıyafet düzenlemeleri yapılmıştır. Sultan III. Murad’ın 1577, 1580 tarihlerinde yaptığı düzenlemelerde Gayrimüslimlerin ipek kullanmaları yasaklanıyor, Müslümanlar gibi sarık takıp giyinmemeleri konusunda uyarılar yapılıyor, Yahudiler’in kırmızı, Hristiyanların siyah şapka takmaları bildiriliyordu (Turan, 2005, s. 251-252). Osmanlı idaresinin bu konudaki uygulamayı da takip ettiği anlaşılıyor. 1631’de Mühimme defterine yansdığına göre Manisa, Tire ve İzmir kazalarında Yahudiler de dâhil gayrimüslimlerin, giymek zorunda oldukları renk ve kumaşları giymedikleri gerekçesiyle sipahiler zorla para almış, oysaki gayrimüslimlerin böyle bir şey yapmadıkları, bundan dolayı sipahilerin bu zulümlerine engel olunması vurgulanmıştır. Bkz. DABOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), A-DVNSMHM.D, 85/385, H. 5 Zilkade 1040 (M.5 Haziran 1631)

olmuştur. (Shaw, 2008, s. 11-13). Avrupa'nın zaman zaman gelişen bu genel tutumuna karşı Osmanlılar ise Hıristiyanlardan farklı olarak Yahudilere ve Yahudiliğe yaklaşmıştır. Osmanlılar için her şeyden önce gerek Yahudiler gerekse de Hıristiyanlar *Ehl-i Kitap*'tandır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamayı ve bunun karşılığında çeşitli vergileri vermeye kabul eden bu zimmiler imparatorluk için ayrıca iktisadi üretimin sürekliliği, vergi sisteminin gelişmesi için de yararlıydılar. ⁴

Böylelikle Yahudiler, başta dinlerini daha rahat yaşama olanağını elde etmek, Avrupa'da artık bir kültür haline gelmiş sistemli ayrımcılıklardan, ekonomik baskı ve kısıtlamalardan, sürgün ve çeşitli katliamlardan kurtulmak için Osmanlı'yı tercih etmişlerdir. Osmanlı ise Yahudileri, İslam'ın *Ehl-i Kitap* hukukundan kaynaklanan nedenlerden, Hıristiyan Avrupa'ya karşı doğal bir müttefik gördüğünden, çeşitli iskân politikalarının gereğinden, iktisadi hayattı canlandırmak, Yahudilerin Avrupa dillerini ve kültürünü daha iyi tanımalarından doğan farklılıklarından yararlanmak ve böylece bir nevi ticari anlamda Avrupa'yla köprü olabileme potansiyelleri için Yahudileri topraklarına kabul etmişlerdir. Söz konusu bu köprü işlevi bir liman kenti olan İzmir'de özellikle önemli olmuştur. 1574 yılında İzmir'e doğru artan göç, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmir'in gelişimini doğrulamaktadır. Avram Galanti'ye göre 1605 yılında İzmir'de büyük bir cemaat bulunmaktaydı. Bu yıl Yahudi cemaatinin başlangıcı kabul edilebilir (Galanti, 1947, s. 10). Diğer yandan Jacob Barnai, İzmir Yahudi cemaatinin başlangıç tarihini 1565 tarihli mezar taşı ve 1856 yılında Hahambaşı Palaggi'nin Yahudilerin en az 257 yıldır [1599 Yılı] cemaat olarak İzmir'de olduğu varsayıma dayanıp 1569 yılını kabul eder. (Bora, 1995, s. 26) Bashan'a göre de Smyrna'daki (İzmir) Sefarad Yahudi cemaati, 16. yüzyılın ikinci yarısında kuruldu (Bashan, 1982-1986, s. 52). 16. yüzyılda, bir şehzade sancağı olan Manisa'nın gölgesinde küçük ve önemsiz bir şehir olan İzmir, tam da 16. yüzyıl sonlarında büyümeye ve sonraki yüzyılda imparatorluğun en önemli limanına dönüştü (Levi, 1987, s. 143). Kısacası

⁴ 1492 İspanya sürgününden gelen Yahudilerin İzmir'i veya geniş anlamda Osmanlı topraklarını tercih etmelerinin sosyal, siyasal, ekonomik ve dinsel nedenini 15. yüzyılda Almanya'dan göç edip Osmanlı'ya gelen Yahudi Haham Isaac Tzarfati'nin Avrupa Yahudi cemaatlerine yolladığı mektup özetlemektedir. “Çılgınlığınız ve gözyaşlarınız bize kadar ulaştı. Alman topraklarında çekmek zorunda kaldığınız eziyet ve kötülükleri duyduk... Kardeşlerimin ağıtlarını duyuyorum... Durmadan yeni zulümler gerçekleştiriyorlar... Kardeşlerim bu tavsiyeme kulak verin. Ben de Almanya'da doğdum ve Alman hahamlarla Tevrat çalıştım. Kendi ülkemden kovuldum ve Tanrı'nın kutsadığı ve iyilik dolu bir ülkeye, Türkiye'ye geldim. Rahatlığı ve mutluluğu burada yakaladım; Türkiye sizin için de huzur dolu bir ülkedir... Burada Türklerin topraklarında hiçbir şeyden şikâyetçi değiliz. Büyük servetlere sahibiz, altın ve gümüşün çoğu bizim ellerimizde. Ağır vergilerle baskı altına alınmıyor, engellenmeksizin özgür bir şekilde ticaret yapıyoruz” (Shaw, 2008, s. 52).

İzmir'in uluslararası ticaret alanındaki işlevinden dolayı yaşadığı büyüme dönemiyle Yahudilerin İzmir'e göç dönemi ve ardından tam olarak yerleşik bir cemaat olmaları birbirlerine çok yakındır.

Diğer yandan Sabatay Sevi'nin İzmir'de 1626'da doğduğundan hareket edilirse, bu yıldan önce bölgede bir Yahudi cemaatinin varlığı büyük ihtimaldir. Sonuç olarak denilebilir ki İzmir Yahudi cemaatinin oluşumu 1569 veya en geç 1620-25 yılları arasında olduğu kabul edilebilir. İzmir'in ihraç limanı ve Anadolu'nun ticaret merkezi olarak öneminin artması, kenti Yahudi tüccarların ilgi alanına girmesine neden olmuştur. Keza 1586 ve 1594 yılları arasında Tireli Yahudilerin çoğu ticaret için İzmir'e yönelmişken, Celali İsyanları ise Tireli ve Manisalı Yahudilerin güvenli bir kent olarak gördükleri İzmir'e yerleşmelerini artırmıştır. 17. yüzyıldan itibaren ise ekonomik gerileme, yangınlar, depremler neticesinde Selanik ile kültürel ve ticari önemini kaybeden Safed, İzmir'e doğru Yahudi göçü vermiştir (Bora, 1995, s. 27). Melih Gürsoy'a göre İspanya'dan göç ederek Manisa ve Selanik'e yerleşen ve burada tekstil, pamuklu-yünlü dokuma alanlarında çalışan Yahudiler, İngiltere'nin Türk pamuk ve ipliğine yüksek fiyatlar vererek bu ürünleri çekmesi sonucunda hammaddesiz kalmışlardır. Nihayetinde diğer Türk ustalarıyla birlikte Yahudiler de Avrupalı tüccarların yoğun ilgi gösterdiği İzmir'e göç ederek yerleşmişler ve ithalat-ihraç işlerinde komisyonculuk yapmaya, Avrupalı şirketlerin elemanları olarak çalışmaya başlamışlardır (Şenocak, 2003, s. 202). İlk Yahudi yerleşimciler Tire ve Manisa'dan gelen Yahudilerdi, ancak çoğunluk ekonomik durgunluğun ardından Selanik'ten gelenlerdi. Girişimci Yahudilerin şehre girişini teşvik eden Smyrna (İzmir) Avrupa'daki tüccarların da ilgisini çekecek bir iş merkezi alanıydı (Bashan, 1982-1986, s. 52). Sürdürdükleri ekonomik faaliyetlerden dolayı zenginleşen İzmir Yahudilerinin nüfusları ise seyyahların tahminlerine göre 1631 yılında 7.000, 1675 yılında 15.000'e yükselmiştir (Şenocak, 2003: 202). 18. yüzyıl başlarında Fransız seyyah Pitton de Tournefort'un, İzmir Yahudileri hakkındaki ifadeleri önem taşımaktadır. *"Bütün ticaret Musevilerin aracılığıyla yapılır. Musevilerin elinden geçmeyen hiçbir şey ne satılabilir ne de alınabilir... Haklarını da yememek gerek, onlar diğer tüccarlardan daha marifetliler; zaten İzmir'de diğerlerinden daha rahat bir yaşam sürüyorlar ve yalnızca cimrilik sanatını öğrenen bir ulus için olağanüstü sayılabilecek boyutlara varan büyük harcamalar yapıyorlar"* (Yerasimos, 2005, s. 249). Bununla birlikte, İzmir'in genel nüfusunu göçler, eşkıyalık hareketleri, savaşlar haricinde yangınlar, depremler ve başta veba olmak üzere çeşitli salgın hastalıklar etkilerken, Yahudi cemaati de bu faktörlerin olumsuz yansımalarından kurtulamaz. Örneğin ünlü 1688 depreminde tahminlere göre *"16.000-19.000 insan ölmüştür... Depremler birlikte başlayan yangın, imbat rüzgârının da etkisiyle Frenk caddesinden şehre*

yayılmış ve aşağı İzmir'in hemen tamamı yanmıştır" (Malay, Ülker ve diğerleri, 1993, s. 86) Yahudi Mahallesi de bundan geri kalmaz ve Yahudilerin ekonomisi iflas eder. Ancak şehir ve liman kısa bir zamanda inşa edildiğinden Yahudi cemaati eski konumuna geri döner (Nahum, 2000, s. 34).

Fransız gezgin Motraye'nin 1699 yılındaki İzmir için 1500 Yahudi nüfus tahminiyle (Bashan, 1982-1986, s. 53) yine Tournefort'un 1702 yılı nüfus tahmini çok yakındır. Tournefort'un nüfus tahmini 15.000 Türk, 10.000 Rum, 1.800 Yahudi, 200 Ermeni ve 200 kadar Avrupalıdır. (Gürsoy, 1993, s. 135). Seyyahların verdiği rakamlarda genel olarak Türklerin nüfusu her zaman daha fazladır. Türklere en yakın olan halk ise Rumlardır. Ermeni ve Yahudi nüfusunu bazı gezginler tahmin edememiş, tahmin edenler de bu iki halkın nüfusunu birbirlerine yakın görmüşlerdir. Ancak Tuncer Baykara'nın yabancı seyyahlara dayandırdığı İzmir'in 18. yüzyıl nüfus tablosuna göre genel olarak 18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Yahudi nüfusu Ermenileri geçmiştir. Yahudi nüfusu 1733 ile 1778 yılları arasında 2.000 ile 12.000 arası değişmekte ve bu oran ile İzmir'in genel nüfusunun % 6 ile % 10'una denk gelmektedir. Yahudi cemaatine ait nüfus tahminleri 1737 yılından sonra sürekli artmıştır (Baykara, 1974, s. 57). Daha önce de ifade edildiği gibi salgın hastalıklar, depremler ve yangınlar nüfusun diğer etnik grupları olduğu gibi Yahudileri de etkilemiştir. 1743, 1772, 1841 yangınları kent halkı ile birlikte Yahudileri de yıpratmıştır. 1837'de veba salgınında Rum, Ermeni ve Katoliklerde ölüm oranı daha düşükken, en çok Türkler ve Yahudiler hayatını kaybetmiştir (Arslan, 2016: 206). 1778 yılındaki deprem ve yangından sonra Yahudi nüfusu 1812 yılında 5.000'e gerilerken, 1831 kolera, 1841 yangını da nüfus artışını olumsuz etkilemiştir. Bununla beraber, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra demiryolu ve limanın modernize edilmesi, rıhtımın inşa edilmesi genel olarak İzmir'in cazibesini ve dolayısıyla nüfusunu artırmıştır. Deprem, yangın, salgın hastalıklar gibi nedenlerle azalan Yahudi nüfusu da göçlerle artmıştır (Bora, 1995, s. 30-40). Nüfusun sayısal olarak yükselmesi Yahudi cemaat üyelerinin ekonomik anlamda her zaman iyi koşullar altında yaşamlarını sürdürdükleri ve daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi belirli bir iktisadi güçlerini devam ettikleri anlamına gelmemektedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren İzmir Yahudileri, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine göre biraz daha geç olsa da iktisadi etkinliklerini Rum ve Ermenilere kaptırmışlardır. Ekonomik anlamda bu gerileyişin nedenini, Yahudilerin kendilerini Türkler, Rumlardan, Ermeniler gibi dönemin koşullarına göre yenileyememelerine bağlayanlar olmuştur (Nahum, 2000, s. 40). Öte yandan dünyanın çeşitli yerlerinde hor görülen Yahudiler nispetten, İzmir'de hiç değilse yerleşme alanlarının yan yana olmasından dolayı Türklerle ve bir dereceye kadar Ermenilerle iyi ilişkiler içindedir (Beyru, 2000, s. 89-90). Bora'ya göre, Levanten, Türk, Yahudi, Ermeni,

Rum olarak beş bölgeye veya mahalleye ayrılan İzmir'de Yahudi ve Türk mahalleleri yan yanadır. Türkler kentin güneyinde Kadifekale ve Eşrefpaşa'ya kadar olan alanda yaşarken; Yahudiler genelde İkiçeşmelik, Keçeciler ve sonraları Karataş'ta ikamet etmişlerdir. Salgın hastalıklardan en çok etkilenen kesim Yahudi ve Türklerdir. Özellikle Yahudi Mahallesi sağlık koşullarından yoksun olduğundan şehri kasıp kavuran salgın hastalıklar en çok bu mahalleyi vurmuştur. 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarındaki Yahudi nüfusu seyyahlara göre 15.000 ile 18.000 (Bora, 1995, s. 30) arasında değişmektedir. Yahudi nüfusu 19. yüzyılda bu tahminlere göre İzmir nüfusunun genel olarak % 8 ile % 10'una denk gelmektedir. Bununla birlikte nüfus konusunda belli bir fikir verse de tarih araştırmalarında kaynak olarak kullanımları konusunda tartışmalara konu olan seyyahların seyahatnamelerinin (Ö. Yılmaz, 2013, s. 587) verdiği niceliksel bilgilere ihtiyatlı yaklaşılmalıdır.

Yahudi nüfusun bazı yıllarda düşmekle birlikte genelde 15.000'den aşağı tahmin edilmemesinin temel nedeni daha önce de vurguladığımız gibi İzmir'e doğru devam eden göçlerdir. 19. yüzyılın sonlarında Sultan II. Abdülhamid, 20. yüzyılın başlarında ise İttihat ve Terakki yönetimi, Yahudi yerleşimlerini Rum nüfusu dengeleme politikası için kullanmıştır. Örneğin, 1902 yılında Avrupa'dan göç ettirilen ve Osmanlı'ya gelen Yahudilerin Filistin'e değil, Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirilmeleri planlanmış (DABOA, Y..PRK.TŞF, 6/72, H. 10 Zilkade 1319), 1911 yılında ise Rusya'dan gelen Yahudilerin toplu olarak Filistin'e göçleri engellenmiştir. (DABOA, HR. HMŞ.İŞO, 193/ 58, H.15 Muharrem 1329). Arslan'a göre, Osmanlı 1880'lerde dahi Yahudi göçüne Filistin hariç olmak üzere izin vermiş ancak Filistin'e Yahudilerin yerleşmemesini bir devlet politikası haline getirmiştir. Buna rağmen Yahudilerin Filistin'e yönelik göç yasaklarına rağmen istenilen başarı sağlanamamış, II. Abdülhamid yönetimi Yahudileri, Selanik, Bursa ve çeşitli faaliyetlerde bulunan Yunanlılara karşı tedbir almak için İzmir gibi bölgelere sevk etmiştir. İttihatçılar da Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine engel olmaya çalışmış, Yahudileri Selanik, Bursa, Adana, Makedonya, Mezopotamya ve İzmir'e yerleştirmişlerdir (Arslan, 2007, s. 39). Bu dönemde İzmir'e doğru Yahudi göçüne izin verilmesinin temel nedenleri daha çok siyasi ve ekonomik sebeplerdir. Bu nedenlerin başında daha önce de vurgulandığı gibi Yahudi göçüne izin vererek özellikle Rum nüfusa karşı tampon bir durum yaratmak, böylece Yunanlıların siyasi emellerini engellemekte bir faktör oluşturmak, Rumları iktisadi alanda sınırlamaktır. Kısacası Osmanlı Devleti, Balkan topraklarını ve İzmir'i tehlikeye düşmesini engellemek için Yahudi göçünden yararlanmak istemiştir. Selanik'i ve kısa bir süre için İzmir'i işgal eden Yunanistan da tam tersi olarak Yahudileri buradan uzaklaştırma politikası

gütmüştür (Arslan, 2007, s.35). Öyle ki Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İzmir'i işgal eden Yunanlılar, Yahudilerin Filistin davasını destekleyerek onları İzmir'den uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bu dönemde Siyonizm yanlısı bazı gazetelerde Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulma özlemini gösteren yazılar yazılmaya başlanmıştır (Nahum, 2000, s.144-155). Henri Nahum'a göre Siyonizm konusunda Yahudiler bölünmekle birlikte, İzmir'in işgali yıllarında (1919-1922) Siyonizm altın çağını yaşamıştır. Bir Yunan yanlısı gazete, Yunan, Ermeni ve Siyonist bayraklarının yan yan olduğundan bahsederken, Siyonist yanlısı Yahudi gazetelerinden *La Boz de İzmir*, Dünyanın tüm Yahudilerine çağrıda bulunup "Ulusların arasında dağılmış İsrail çocukları, iki bin yıldan beri eğik ve aşağılanmış olan başınızı kaldırın, orada Doğu'da parlayan ışığa bakın" ifadelerini kullanır (Nahum, 2000, s. 193-195). Gerek dini gerekse de din dışı nedenlerle genelde mesafeli durulan Siyonist fikir, uluslararası başarı elde etmesi ve 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması sonucunda Yahudilerce daha çok ilgi görecektir (Özalkan, 2017, s. 1). Pek çok konuda olduğu gibi Yahudi cemaati Siyonist düşünce karşısında bölünmüş, bazı Yahudi kuruluşları, gazeteleri, dernekleri Siyonizm'e mesafeliyken, bazıları da destek vermiştir. Bununla beraber Yahudilerin sosyal ve ekonomik olarak dayanışma gerekliliği, İsrail toprağına dönüş özlemi Siyonizm'i de güçlendirmiştir (Başaran, 2016, s. 75-86). Bu durumda Yahudi cemaatinin iç idaresi, sosyal-ekonomik ve kültürel durumlarının irdelenmesi de önem taşır.

2. İzmir Yahudilerinin Cemaat Yönetimi, Sosyo-Ekonomik- Kültürel Durumları

Yahudilerin toplumsal örgütlenmesi, dinsel ve sosyal kurumları, yardımlaşma birlikleri, diğer etnik unsurlarla olan ilişkileri, ekonomik faaliyet alanları, eğitim hayatları, basın kuruluşları ve çeşitli dernekleri 1900-1925 yılları arası merkezinde incelense de bu tarihlerden önceye de uzanılmasını gereklidir. Zira Yahudi cemaatinin 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki örgütlenmesi, kültürel yapısı, sosyal ve ekonomik hayatı hiç şüphesiz ki önceki asırların derin izlerini taşır.

Farklı bölgelerden gelen Yahudiler, kendi aralarında çeşitli kültürel, ekonomik ve sosyal özellikler barındırıyorlardı. Bundan dolayı cemaatin yönetimi için zaman zaman çeşitli mücadeleler yaşanmış, idari örgütlenmede bazı değişiklikler olmuştur. İzmir'de bilinen en eski Hahambaşı İstanbul'dan göç eden İsak Levi'dir (Zeren, 2010, s. 127). 1620 yıllarında Selanikli Yahudilerin seçtiği İzmir Hahambaşı Yosef Eskapa, cemaatin hukuki, idari, mali işlerini düzenleyen Dini Kurul (veya Yargı Evi) ve Cemaat-Komin olmak üzere iki kurul oluşturdu (Bora, 1995, s. 39-42). Dinsel ve örgütsel anlaşmazlıklar Dini Kurul tarafından

halledilmiştir. Cemaat-Komin Kurulu ise Türk yönetimiyle ilişkilerden, Dini Kurulu'nun yargı kararlarını uygulamadan, vergilerin toplanmasından ve muhtaç durumda olanlara gereken yardımı sağlamaktan, genel asayiş ve polislik görevlerini yerine getirmekten sorumlu olmuştur (Beyru, 2000, s. 85,86) 1835 yılında Sultan II. Mahmud, İstanbul'daki hahambaşının tavsiyesiyle kent hahambaşılığının Padişah'ın atanması yolunu açarken, Sultan Abdülmecid'in bundan vazgeçip bu yetkiyi Yahudi cemaatine geri vermesi, genel olarak hahamların ve zengin Yahudileri güçlendirmiştir. Bu durum Yahudiler arasında var olan çeşitli çatışmaları, iktidar kavgalarını kuvvetlendirmiş en sonunda Osmanlı yönetimi 1865 tarihli *Hahamhane Nizamnamesi*'ni yayımlayarak halkın cemaat etkinliklerine katılmasını şart koymuştur (Bora, 1995, s. 39-42). Bununla birlikte Nizamname, cemaatte bulunan reform ve gelenek taraftarlarının kendi içlerindeki çekişmeleri ve cemaatin organizasyonunu sağlayacak etkili liderlerin ortaya çıkamaması yüzünden uygulamaya girmeden uzun süre bekletilmiştir (Doğan, 2016, s. 514, 515). 1896 yılında Nizamname'nin maddeleri esas alınarak düzensizliklere ve mücadelelere son verilerek cemaat tüzükleri hazırlanmıştır. Nihayet 1908 yılında İzmir Yahudi cemaatinin tüzüğüne son şekil verilmiştir. Tüzüğün Yahudi cemaatini oluşturan kurulları, Meclis-i Umumi (Genel Kurul) ve Meclis-i Cismani (Cemaat Kurulu), Hahambaşı veya gerektiğinde Hahamlardan oluşan danışma kuruludur (Bora, 1995, s. 39-42). Genel olarak Meclis-i Umumi, tüm Yahudi nüfusunu temsilen seçilen ve Hahambaşılığına bağlı olarak faaliyetlerine devam eden genel meclis iken; Meclis-i Cismani (Cemaat Kurulu) Hahambaşılığına bağlı ve Yahudi cemaat temsilcilerinden kurulu yürütmeden sorumlu olan meclistir (Nahum, 2000, s. 259). Meclis-i Umumi'nin, Meclis-i Cismani'nin hazırladığı raporları değerlendirmek, her yıl bu meclisi seçmek, cemaat gelirlerini, taşınmazları belirlemek gibi görevleri bulunmaktadır. Hahambaşı tarafından onaylanan 11 kişilik Meclis-i Cismani'nin görevleri ise yerel Osmanlı yöneticileriyle ilişkileri kontrol etmek, cemaatin eğitim işlerini yönlendirmek, denetlemek, vergileri toplamak, evlilik, boşanma, doğum ve nakil tutanaklarını hazırlamaktır. Hahambaşı ise Meclis-i Umumi, Meclis-i Cismani ve Meclis-i Ruhani tarafından Osmanlı uyruklu, suç işlememiş, evli, 35-55 yaşları arasında Yeşiva (Din Akademisi) mezunu adayları arasından seçiliyordu. Seçilen Hahambaşının göreve resmi olarak başlayabilmesi için Padişah'ın atama fermanının İzmir'e ulaşması şarttı (Bora, 1995, s. 44). 1923-24'de ise Hahambaşı görev ve yetkileri sınırlandırıldı. Diyanet İşleri Başkanlığı gibi sadece dinsel etkinliklerde bulunmasına izin verildi (Poyraz, 2019, s. 40,188). Hahambaşılardan doğrudan etkili oldukları sinagoglar da Yahudi Cemaati'nin önemli bir kurumudur. İzmir'de 17. yüzyıl başlarında altı, 18. yüzyıl sonlarında dokuz, 1900 yılında on beş, 1908 yılında ise on yedi sinagog bulunmaktaydı (O. Yılmaz, 2017, s. 11).

Bunların en önemli örneği Karataş'ta bulunan ve İzmir'in en büyük havrası olan Beit İsrail Havrası'dır. Bu havra 1905 yılında Sultan Abdülhamid'in izniyle inşa edilmeye başlanmış, Yahudi cemaatinin yardım ve destekleriyle 1907 yılında ibadete açılmıştır. 400 kişilik için yapılan sinagog bugün de ibadete açık olan sayılı sinagoglardandır (Şenocak, 2003, s. 140). Şalom (Aydınlılar), Sinyora Giveret, Algaze, Bikur Holim, Etz Hahayim, Talmud Tora, Tepebaşı (Roş Aşar), Şaar Aşamayim, Kaal Kadoş gibi havralar Cumhuriyet döneminde ve günümüzde de var olan havralardandır (izmir.ktb.gov.tr)

Yahudi Cemaatinin dini ve sağlık kuruluşları kadar yardımlaşma birlikleri de bulunmaktadır. Çünkü cemaat üyeleri arasında yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürmek zorunda olan insanlar da bulunmaktadır. Beyru'ya göre, “*her bakımdan epeyce sefil durumda bulunan fukara sınıfının sıkıntıları çok ilginç bir çeşit yardımlaşma örgütleriyle hafifletilmeye çalışılır... Kötü beslenme koşulları, zeytinyağı ve tuzlanmış balığı çok fazla yemeleri sonucu, Musevilerde çeşitli hastalık türleri oluşmuştur*” (Beyru, 2000, s. 85, 86). Osmanlı Yahudi cemaatinin özelliklerinden biri, sadece Osmanlı kentlerinde yaşayanlarla değil, Osmanlı Devleti sınırları dışında yaşayan Yahudi cemaatleriyle de ilişki kurmak ve onlara yardım etmektir. Avram Galanti için, Yahudi Cemaatinin yardım kurumları olmadan Yahudi Cemaatini düşünmek mümkün değildir. Bora, Galanti'nin betimlemeleri ışığında yardım kuruluşlarını yoksullara, hastalara ve yaşlılara, işsizlere, göçmenlere yönelik yardım kurumları olmak üzere çeşitli gruplara ayırmaktadır. (Bora, 1995, s. 56-61). Yahudi cemaatinin yardım ve dayanışma dernekleri haricinde sosyo-ekonomik, eğitim, kültürel ilerleme ve iç barışın sağlanmasını amaçlayan Sulh ve Teavun Cemiyeti (Barış ve Dayanışma Birliği), Mahazike Aniiim (Fakirlerle Dayanışma) Cemiyeti gibi dernekleri de bulunmaktadır. Yine cemaatin basın organları, kütüphaneleri, çeşitli dernekleri eğitim faaliyetlerinin gerçekleştiği okullar da kayda değerdir. İlk önceleri Bağdat ve Şam'da, daha sonra Edirne, Selanik, İstanbul, Kavalâ, Safed, Üsküp, Kudüs, Manastır, Basra ve daha başka şehirlere kurulan Alliance İsrailite Universelle (*Evrensel Yahudi Birliği*) Okulu (Elmas, 2020, s. 25). 1873 yılında erkek, 1878 yılında bir kız okulu olarak açılmıştır (Şenocak, 2003, s. 123). Alliance'ın açtığı okullarda Yahudileri yoksulluklarından kurtaracak eğitimi hedeflemiş, kadınlara zanaat öğretmeye çalışmıştır. İzmir Yahudilerinin çoğunun Türkçe bilmediği, Judeo-Espanyol konuştuğu bir ortamda Alliance öğrencilerine Türkçe öğrenmelerini teşvik etmiştir. Fransız kültür ve dilinin egemen olduğu bu okullarda eğitim dili Fransızcadır. Bu durum Cumhuriyetin ilanından sonra gerilimlerin ana nedenlerinden biri olacaktır.⁵ Çünkü Türk kültür ve dili yerine

⁵ Cumhuriyetin ilanından sonraki tarihlerde zaman zaman İzmir gazetelerinde Yahudilere eleştirel yazılar yazılmıştır. Örneğin 3 Temmuz 1931 yılında çıkan Hürriyet Gazetesinde Mahmut Reşat

Fransız kültür, dil ve yaşam tarzının benimsenmesi olumlu karşılanmamıştır (Nahum, 2000, s. 116). Yahudilerin Türk kültürüyle, Türkçeyle bütünleşmemiş olmalarının Cumhuriyet dönemindeki tek parti rejiminde en fazla eleştirilen husus olduğunu düşünen Balli'ye göre de Alliance, Fransız dil ve kültürünü merkeze alan elit bir Yahudi sınıfı yaratmada işlevsel oldu. Alliance mezunları sıradan Yahudileri avam olarak gördü ve onları yönlendirmeye çalıştı (Balli , 1997, s. 188). Bu okulun mezunu olmak bu dönemde Yahudiler için bir ayrıcalık ve ayırt edici nitelikti. Alliance, Batılılaşmış bir elitte sosyal ve iktisadi açıdan gelişmekte zorlanan, dini değerlerine çok bağlı kalan ve Siyonizm eğiliminde kalan yarı eğitilmiş bir kitle arasında uçurumlar yarattı. Siyonizm'e düşman olsa da Batı ve Akdeniz Yahudiliği arasında kurduğu "ulus bağıyla" Siyonizm'in temelini atmaya ve onun yayılmasına muhtemelen katkıda bulunmuştur (Nahum, 2000, s. 140).

İzmir'de bilinen ilk Yahudi gazete açma girişimi ise "La Buena Esperansa" gazetesidir. 1842 yılında yayımlanacağı belirtilse de yayımlanamaz (Güleryüz, 2015, s. 9). 1845-1846 yıllarında çıkan *Sha'arey Mizrah-Las Puertas del Oriente* (Doğunun Kapıları) Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Ladino dilindeki gazetedir (Borovaya, 2010, s. 63). 1908 yılından itibaren *La Boz del Puevlo*, *Şalom*, *Havareynu*, *La Boz de İzmir* ve *El Pregonero* gazeteleridir. *Havareynu* ve *La Boz de İzmir*, bazı Yahudilere göre, Siyonizm'e açıkça destek vermiştir. 1923 yılında çıkan *El Mundo* ise 1924 yılında kapanmıştır. Diğer yandan gazete açma talepleri sadece sıradan Yahudi vatandaşlarınca değil, din adamları tarafından da gerçekleşiyordu. Örneğin Haham Besyon Bünyamin Ruduti 1879 yılında (DABOA, MF.MKT. 63/49, H. 13 Recep 1296), Haham Binyon 1881 yılında gazete yayımlamak için Osmanlı idaresine başvurmuşlardır (DABOA, MF.MKT.69/34, H. 12 Şevval 1298). Basın ve eğitim hayatları pek de renksiz olmayan Yahudilerin çeşitli kütüphaneleri (Güleryüz, 2015, s. 16-19) ve kültür dernekleri de mevcut olmuştur. Bene Berith Locası (Nahum, 2000, s. 136).

şunları kaleme almıştır: "...Biz Türkiye'deki Musevilere (vatandaş) diyoruz ve onlara: Vatandaş Türkçe konuş, vatandaş Türklüğü sev, Türklüğe hürmet et! Vatandaş bu memlekette ağıyar gibi yaşama!...Biz Yahudi düşmanı değiliz. Fakat Türkiye'de bir Yahudilik mevcudiyetine bila kaydü şart aleyhtarız. İstiyoruz ki Türkiyede Türk nüfus kâğıdına hami olan her vatandaşın en çok şeref duyduğu şey bir Türk nüfus cüzdanına malik olmak olsun. Bunu Yahudi vatandaşımızdan istemek acaba haksızlık mı?" (Arıkan, 2008, s. 25). Avram Galanti ise Yahudilerin tamamen Türkçe konuşmaları için bütün eğitim faaliyetlerinin tamamen Türkçe dilinde yapılmasını savunur (Galanti, 1947: 11). *Türkleştirme* kitabında *On Emir* formatında Moiz Kohen ise Yahudilerin Türklerle kaynaşmalarını, isimlerini Türkçeleştirmelerini, duaları dahi Türkçe okumaları gerektiğini, kısacası her Yahudinin her yerde Türkçe konuşmasını, Türkçe'yi kullanmasını şiddetle savunur. Bkz. Jacob M. Landau, *Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp)*,

http://isamveri.org/pdfdrg/Ind01/A05327_LANDAU.pdf (Erişim tarihi: 20/02/2020)

Ta'mîm-i Lisân-ı Osmânî Cemiyeti (Kılıç, 2016, s. 593) ve 1909 yılında açılıp son olarak 1923 yılında kapanan Yahudi Müsiki Cemiyeti (Pardo, 2007, s. 52-53) bu derneklerden sadece bazılarıdır. Bu dernekler arasında adı geçen 1911'de Sigmund Bergel tarafından kurulan İzmir Bene Berith Locası önemli bir kuruluştur (Şenocak, 2003, s.144, 145).Yahudilerin birlik ve beraberliğini sağlamak, yardımseverliği artırmak, bilim ve sanatı destekleme amacıyla kurulan Bene Berith Locası'nın kuruluş amaçlarından biri ise hastalara yardım etmek ve bakımlarını sağlamaktır. (Ballı, 1996, s. 44). İzmir'in adeta yüzlerce yıl kaderi olan yangınlar, depremler kadar etkili olan salgın hastalıklar da Yahudi cemaati arasında yardım ve dayanışmayı gerekli hale getiren bir konudur. 18. yüzyılda Protestan kilisenin ilk papazı Papaz Lüdeke "*İzmir'de kaldığım dokuz yıl içinde, küçük salgınları saymazsam, 1759, 1760, 1762, 1765 yıllarındaki veba salgınlarını yaşadım. Her bir salgından sonra şehrin nüfusu 15.000-20.000 arasında eksilmekteydi...*"(Pınar, 1996, s. 82) cümlelerini kayıt altına almıştı.

İzmir şehrinde salgın hastalıklar sadece 18. yüzyılda değil, 19. ve 20. yüzyılda da devam etmiştir. Örneğin 1809 yaşanan şiddetli veba salgınından sonra, 1812'de başlayıp 4 yıl süren ve binlerce kişinin ölümüne neden olan, ardından 1826 ve 1837 de 5000 kişinin ölümüyle sonuçlanan salgınlar yaşanmıştır (Yetkin, 1993, s. 372). 1831, 1848, 1854, 1865, 1871, 1872, 1890, 1893, 1894, 1895, 1896, 1910, 1912, 1913, 1916 ve 1918 yıllarında yaşanan kolera salgınları ciddi sonuçlar yaratmıştır (Menekşe, 2020, s. 393). Devlet 1865 yılında meydana gelen kolera vakasında olduğu gibi tabip, güvenliğin sağlanması için zaptiye, havadar yerlerde çadır kurma gibi tedbirleri (DABOA, A.MKT.MHM, 339/16, H.08 Rabiulevvel 1282) alsa da başta sağlık, ekonomik alanda olmak üzere pek çok cephede sorunlar yaşanıyordu. 1910-11 salgını İzmir'de pek çok kurban alırken Yahudi cemaatinin gazetesi *La Boz del Puevlo* (Halkın Sesi) "*ne kadar hüznü bir yıl*" diye yazmıştır. Yahudi ailelerinde ölümlerin matemleri ve halkın panik içerisinde şehirlere ve sonra köylere sığınması gözlemlenmiştir (Nahum, 2000, s. 39). Cemaat yönetimi kentte sık baş gösteren salgın hastalıklarla mücadele etmek ve Yahudilerin sağlık gereksinimlerini karşılamak için 1837 yılından itibaren çeşitli binalar satın alarak bir hastane açmaya çalışmıştır. 1874'te bu faaliyetler sonuç vermiş ve yapılan bir hastaneye Rothschild adı verilmiştir. Yahudi cemaatinin ve hastaneye adı verilen ailenin yardımlarıyla hastane 1911 yılına kadar çalışmış ancak kısa bir zaman sonra parasızlıktan kapanmıştır. Ancak daha sonra Nesim Levi Bayraklı, 1913 yılında Karataş'taki evini hastane olmak şartıyla cemaate bağışladı. 1914 yılında Karataş'ta Musevi hastanesi hizmete açılmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı hükümeti tarafından kullanılan hastane savaş bitiminde cemaate geri verilmiştir (Altun, 2014, s. 420, 421). Hastane, Lozan Antlaşması sonrası Musevi

Cemaat Meclisi azınlık haklarını reddedince Temmuz 1926 yılında dernek statüsü kazanarak tüzüğünü oluşturmuş ve 2 yılda bir yenilenen seçimlerle iş başına gelen yönetim kurulları tarafından idare edilmiştir (Karataşhastanesi.com, Erişim Tar: 20.12.2012).

Bu hastanede sadece Musevilerin değil, aynı zamanda diğer etnik gruptaki insanların tedavi edilmesi sosyal hayatta Yahudilerin diğer milletlerle olan ilişkilerini akla getirmektedir. Her şeyden önce şu durum vurgulanmalıdır ki tarihsel olarak Hıristiyanların Hz. İsa'dan dolayı Yahudileri suçlu görmeleri Ermeni-Rum ve Yahudi ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. İlhan'a göre, Saint Jean İncil'inde İzmir Hıristiyanları, İzmir Yahudilerinin işkence, eziyet ve lekelemelerine karşı koyduklarından dolayı öldürülmüşlerdir. Hıristiyan İzmir'in koruyucu Azizi Sen Polikarp'ın öldürülmesinde de İzmirli Yahudilerin katkısı bulunur (İlhan, 2011, s. 70). En nihayetinde Yahudiler; Ermeniler, Rumlar ve Türklerle aynı şehirde yaşamının verdiği zorunluluk ve ihtiyaçlardan dolayı ilişki içinde bulunmuşlardır.

İzmir Yahudileri ile Ermeni ve Rumlar arasında, İspanya ve Orta Avrupa'dakine benzer dinsel inançlar temelinde yaşanan çatışma, Ermeniler ve Rumların Yahudilere *Kan İftirası*'nda bulunmalarında (Şenocak, 2003, s. 203) etkili olmuştur. Örneğin 1859 yılında İzmir'de Yahudi Mahallesi'nde bir Fransız'ın öldürülmesi olayında Yahudiler sorumlu tutulmuş, devlet bu cinayetin Yahudilerle ilişkisi olmadığına hükmetmiştir (DABOA, HR. MKT, 284/98, H. 13 Ramazan 1275). 1864, 1872, 1874, 1876, 1888, 1896, 1901, 1921 yıllarında Rumlar tarafından Yahudileri hedef alan *Kan İftiraları* olayları meydana gelmiştir. Bu olayların hemen hepsinde Yahudiler, bir Rum gencini kaçırıp kanını Pesah bayramında ayın için yenen Matsa'nın yapımında kullanmak ve genci öldürmekle suçlanmış, caddelerde, sokaklarda rastlanan Yahudiler dövülmüş, Yahudi dükkânları yağmalanmıştır (Bora, 1995, s. 93). Bazı Yahudi kuruluşlarına göre Kanuni Sultan Süleyman bu iftiraların derhal saraya bildirilmesini emrederken, Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz böyle bir iddianın mesnetsiz olduğuna ve Yahudilerin dinlerini özgürce icra etmeleri için ferman yayımlamıştır (Türkyahudileri.com, Erişim Tarihi: 04.01.2020). Yahudiler de bu sahiplenmeyi önemsiyor ve Osmanlı Devleti'ne bağlı kalıyordu. "Yahudi toplumu Sultana güveniyor ve İbranice kaynaklarda Sultan hep "yarum hodo" (majesteleri ulu olsun) deyişiyle beraber anılıyordu. Çoğu Batılı bilim adamlarına göre sadık tebaa olan Yahudiler, devleti iç ve dış düşmanlara karşı verdiği mücadelelerle desteklemişler; Hıristiyanlar 19. yüzyıla kadar Yahudileri Osmanlıların destekçileri ve müttelikleri olarak anmışlardı" (Berber, 2012, s. 1783).

Ekim 1872 yılında olduğu gibi devlet, zaman zaman Yahudiler ve Rumlar arasındaki çatışmaların üzerine bölgeye asker sevk ediyordu (DABOA, İ.ŞD İrade, 25/1099, H. 25 Şaban 1289). Rum ve Ermeni ile Yahudiler arasındaki gerilimin tek nedeni dinsel önyargılardan kaynaklanmamaktadır. Daha önce de vurgulandığı gibi ekonomik ve siyasi nedenler de halklar arasında zaman zaman yaşanan olumsuzlukların nedeni arasında yer almaktadır. Gerek Rumlar gerekse Ermeniler, Yahudiler ile Türkleri birbirleriyle yakın görmüşlerdir. Bazı olaylarda Türkler ile Yahudiler benzer siyasi tavır takınmışlardır. Balkan Savaşları döneminde Osmanlı vatandaşı olan bazı Rumların Yunanistan'a yaptıkları çeşitli yardımlar, Osmanlı kamuoyunda Rumlara karşı bir tepki oluşturmuş ve bu bir boykot hareketine dönüşmüştür (Kerimoğlu, 2006, s.91). Türkler, Rum dükkân ve ürünlerini boykot ettiğinde Yahudiler de buna katılmış ve netice olarak da Rumlar karşı boykot uyguladığında Yahudiler de bundan nasiplerini almışlardır (Nahum, 2000, s. 96). Bora'ya göre her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin zimmi statüsündeki gayrimüslim topluluklarından olan Yahudilerle ilişkileri Avrupa devletlerin destekçisi olan Rum ve Ermenilerden daha dostçaydı. Hıristiyanlara nazaran daha fazla tolerans sahibi olan Yahudiler, kendi sosyal yaşamlarını, ekonomi konumlarını vb. unsurları korumak amacıyla Osmanlı'ya sadık kalmışlar ancak Osmanlı'nın otoritesinin zayıfladığı ve Yahudileri genel olarak koruyamaz hale geldiğinde ise Avrupalı Yahudilerin yardımlarına gereksinimleri artmıştır (Bora, 1995, s. 93). Bununla birlikte genel olarak ifade edilebilir ki diğer etnik gruplarla sosyal ilişkileri belirleyen etkenlerin dini, siyasi, ekonomi olduğu Yahudi dünyası, Osmanlı topraklarında Türklerle daha sıcak ve olumlu ilişkiler kurmuştur. Örneğin kendisi de Yahudi olan Galanti, bu yönde şunu ifade etmektedir: “*Yahudiler İslam memleketlerinde himaye görmüşlerdir. Miladın 640 senesinde İskenderiye'yi fethetmiş olan Halife Ömer'ül Faruk bu şehirde 40.000 Musevi bularak himayesi altına almıştır... Türkiye Musevileri bu memlekete [Osmanlı'da] en geniş ve en hararetli bir himayeye mazhar olmuşlardır. İslam devletlerinin eskiden beri Yahudilere olan himayesi Musevi alemince büyük takdir ve minnettarlıkla yad ve zikredilir*” (Küçük, 2001, s. 42). Nahum'a göre ise istisnalar haricinde Türk halkı Yahudi cemaatini olumsuz nitelmez. Yahudi mahallesinin istila edildiği, dükkânlarının talan edildiği, cemaat üyelerin tartaklandığı zamanlarda bunların Türkler tarafından yapılmadığını anlatan Yahudilerin İzmir'de konuştuğu dil olan bir Judeo-Espanyol atasözünde, “*Türk Yahudi'yi vurmaz*” deyiimi güncel olmuştur (Nahum, 2000, s. 75).

Siyasal ve sosyal ilişkiler doğrudan doğruya Yahudilerin ekonomisini de etkiliyordu. Bu bağlamda Osmanlı yönetimiyle kurdukları ilişkiler son derece önem taşımaktaydı. Genel olarak denilebilir ki Yahudi cemaatinin kaderi Osmanlı Devleti'nin güçlü olup olmamasına bağlı kalmıştır. Osmanlı Devleti

geriledikçe Yahudilerin ekonomik gücü de buna paralel olarak geriliyordu (Bora , 1995, s. 127). 17. yüzyıl Yahudilerin İzmir’de altın çağıdır. Bu yüzyılda kentin ekonomik refahı yükselmiş, kültürel faaliyetler artmıştır. Yahudilerin bir kısmı ticaret, sanayi (tekstil, ipek, feslik kumaş, halı, balmumu, incir, üzüm, susam) dallarıyla uğraşırken diğer bir kısmı ise bankerlik, kambiyo, simsarlık, tercümanlık faaliyetleriyle ilgilenmekteydiler. (Güleryüz, 2012, s. 117). Ancak özellikle 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında ekonomik faaliyetlerindeki üstünlüklerini Rum ve Ermenilere kaptırmışlardır. Yahudilerin diğer gayrimüslimlere göre bu gerileyişinde 18. yüzyıldan itibaren önce Rumların sonra Ermenilerin yavaş yavaş Yahudilerin Batılılarla kurdukları bir nevi köprü olma özelliğini yıkmaları, Rum ve Ermenilerin yabancı devletlerin koruyuculuğunu almaları, Yahudi cemaati dışındaki bütün gayrimüslimlerin kendilerine (Rusya, Almanya, Fransa başta olmak üzere) fiilen bir koruyucu bulmaları (Bora, 1995, s. 128) etkili olmuştur. Bununla birlikte 1899-1906 Foça şer’iyye sicillerine yansdığı üzere çok fazla olmasa da Fransız tebaasındaki Musevi vatandaşlar da bulunur (Kocabıyık, 2009, s. 20). Yine de Batılı devletler 19. yüzyıl sonlarında daha çok Rum ve Ermeni tüccarlarla iş yapmayı tercih etmektedirler. 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başlarında İzmir’de kırtasiye ve hırdavat Yahudilerin, altın borsası Ermenilerin, ticari aracılık faaliyetleri ise Rumların tekelinde olmuştur (Bora, 1995, s. 132).

1908 yıllarında gelişen çeşitli siyasi olaylar (Meşrutiyet, Bosna Hersek’in ilhakı, Girit ve Bulgaristan meseleleri) Yahudiler için bazı olumlu gelişmelere neden olmuştur. Zira bu gelişmelerle birlikte hem liberal ekonomi politikaları başlanıyor, hem de yüzlerce yıldır Yahudilerin rakipleri olan Rumlar zor durumda kalıyordu. Ancak İttihat ve Terakki “Milli İktisat” özlemi dâhilinde ekonomide karar merci ve gücünün gayrimüslimlerden arındırılmasına çalışmıştır. İttihat ve Terakki, 1913’ten Ekim 1918’e kadar, yani I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar etkili ve otoriter bir şahıs olan Rahmi Bey’i valiliğe getirip iktidarını kuvvetlendirmiştir. İttihat ve Terakki, temel amaçlarından biri olan milli iktisat düzenini kurma yolunda, Türkiye Palamutçular Birliği, Milli Aydın Bankası, Manisa Bağcılar Bankası (Aksoy, 1993, s. 54) gibi kuruluşları oluşturmuştur. Tüm bu uğraşların nedeni ise bir an önce milli bir iktisat düzenine geçebilmektir. Dönemin İzmirli tüccar ve sigortacılarından Nail Moralı ifadeleri önem taşır:

“Zahire borsasında Türk yoktu. Bütün simsarlar Rum’du. Whittal, Peterson, Aliotti, Barf... en büyük ihracatçılardı. Bunlar zahire, pamuk, palamut ihraç ederlerdi. Üzüm ihracatçıları arasında bir hayli Rum vardı. İşlenmiş incir ihracatçıların başında Hamparsumyan gelirdi... İthalatın az kısmını Frenkler, çoğunu azınlıklar yapardı. Manifaturacılık hemen hemen Ermenilerindi.

Sivrisaryan, Avadikyan, Spartalyan başta gelirdi. Demir, döküm, nalburiye Rumlarda. Kırtasiye ve hırdavat Yahudilerdeydi... İthal mallarını en çok ege içine Rumlara dağıtırdı" (Aksoy , 1993, s. 51).

İttihat ve Terakki'nin güçlü bir iktisadi yapı kurmak, ekonomik yaşamda etkin olan gayrimüslimlerin etkisini azaltmaya dayalı milli iktisat kurma anlayışı (Ergin , 2017, s. 115), milli bir burjuva yaratma çabaları I. Dünya Savaşı'ndan dolayı başarıya ulaşamamıştır. "Ticari hayat ve denetim tekrar azınlıklara ve onların vasıtasıyla tekrar yabancı unsurlara geçmiştir" (Durgun, 2011, s. 5). Elbette ki milli iktisat düzenini yaratma çabasının muhataplarından birileri de Yahudilerdir. Sürvegil'e göre İzmir'de Türklerle iç içe yaşayan Yahudiler, İttihatçıları desteklemiş ve bunu karşılığında milli iktisat politikasından yararlanmışlardır (Sürvegil, 2009, s. 116). Ancak burada ilginç olan bir nokta vurgulanmalıdır. Yahudilerin bazıları esasen kendilerini "Türk Yahudisi" olarak görmüş, bu düşünceye göre çeşitli makaleler yazmış, milli iktisat düzenini savunmuştur. Bu yazarlardan biri de Osmanlıcılık, Türkçülük ve Kemalizm alanlarında fikrî siyasi çalışmalarda bulunan, Siyonistlerin ana hedefi olan Filistin'de bir Yahudi devleti kurlmalarına karşı çıkan Selanik Yahudisi Moiz Kohen (Munis Tekinalp)'dir. Mohen, 1914'te İttihat ve Terakki Partisi'nin maddî desteğiyle, Ziya Gökalp'in yardımlarıyla millî iktisat fikrini Türkiye'de yaymak amacı ile *İktisadiyat Mecmuası*'nı kurmuştur (Kılıç, 2016, s. 593). Ermenilerin çoğu Birinci Dünya Savaşı süresince göç ettirilirken, Milli Mücadeleden sonra ise özellikle İzmirli Rumlara önemli bir bölümü Yunanistan'a göç etmiştir. Böylece ülkenin ticaret, bankacılık ve endüstriyel sektöründe, Türkler ve Yahudiler tarafından doldurabileceği düşünülen büyük bir boşluk oluşmuştur. Ancak bazı uygulamalar ve gelişmeler bu düşüncenin tersinin kabul edildiğini gösterir. 17 Şubat- 4 Mart 1923 yılında düzenlenen İktisat Kongresi, milli bir ekonomi politikası düzenleyeceğini savunurken, İzmir'de çıkan *Türk Sesi* gazetesi, hem Türk hem de yabancı devlet tebaasında olan Yahudilere vatandaş muamelesi yapılmaması gerektiğini yazıyordu. Bununla birlikte bu fikirlerin ülke genelinde yaygınlaşmadığı, yeni Türkiye'de güçlü bir Yahudi aleyhtarlığı oluşmadığı gerçektir (Bora, 1995, s. 139, 140).

3. Siyasal Gelişmeler Karşısında İzmir Yahudilerinin Tutumu

Bu başlık altında 1908-1924 yılları arasında gerçekleştirilen bazı seçimlere, II Meşrutiyet'in ilanı, Bulgaristan bağımsızlığı ve Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, 31 Mart olayı, Girit'in ilhakı, Trablusgarp Savaşı, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı, Mütareke ve İşgal Dönemi, Lozan Antlaşması gibi gelişmeler karşısında İzmir Yahudilerin genel tutumlarına odaklanılacaktır.

Ancak 17. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve 20. yüzyılda dahi yansımaları devam eden Sabatay Sevi hareketine de özellikle değinilecektir.

17. yüzyılda İzmir Yahudi cemaati için genel olarak olumlu bir dönem olsa da bu yüzyılda 1688 depremi ve Sabatay Sevi hareketi olmak üzere iki olay Yahudi cemaatini sarsmıştır (Gürelli , 2019, s. 31). 1626 yılında İzmir’de Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Sabatay Sevi, Mesihliğini 1648 yılında ilan etmiştir. Yahudi cemaatinin ikna çabaları sonuç vermeyince 1651 yılında İzmir’den kovulmuştur. Gazze, Kudüs, İstanbul gibi yerleri dolaşıp taraftar kazandıktan sonra İzmir’e geri dönmüştür. Burada Mehdi’nin gelişini bekleyen ve aralarında bazı Müslümanların da olduğu pek çok insan Sevi’ye katılmıştır. Şubat 1666 yılında Osmanlı kuvvetleri tarafından tutuklanan Sevi, Mesihliğini inkâr eder ve kısa bir zaman sonra Müslüman olur (Güleryüz, 2012, s. 107). Galanti’ye göre “*Sabatay’ın skandallarına son veren Sultan IV. Mehmet, Yahudiliği büyük bir faciadan kurtardı. Yahudilik ona bu nedenle minnettardır*” (Galanti, 2006, s. 52). Sabatay Sevi’nin İslam dinine geçişi bazı Yahudiler tarafından şaşkınlıkla (Galanti , 2006, s. 52), bazıları tarafından ise olumlu karşılanmıştır. Çünkü Sabatay Sevi’nin Musevi inancı içinde bulunarak Mesihlik hareketine devam etmesi cemaate zarar vermekteydi. Başta İzmir’in önde gelen hahamları ve halkın bir kısmı Sabatay’a tepki göstermiş, hatta rivayetlere göre kendisi ve taraftarları dövülerek şehirden uzaklaştırılmıştır (Freely, 2003, s. 43). Sabataycılar görünüşte Müslüman gibi görünse de gizliden gizliye kendi inançlarını sürdürmüşlerdir (Küçük, 2001, s. 287). Küçük, genel olarak Sabatay Sevi’nin Mehmet Çelebi olduktan sonra Padişah ve müftüden Yahudileri İslam’a çekmek için sinagoglarda vaaz etme izni aldığını ancak esasen bu kişinin bu izni ”dönmelik“ mezhebini tanzim etmek için kullandığını belirtir (Küçük, 2001, s. 294). Sabataycılar, etkisini günümüze kadar sürdüren ve şüphesiz varlığı asırlar boyu korunmuş bir topluluktur. Yahudiler arasından çıkan bir tarikat, hareket olsa da Yahudiler tarafından büyük oranda benimsenmemiştir. İzmir’de doğup gelişen, Edirne, Selanik, Rodos, Doğu Akdeniz’de geniş bir alana yayılan hareketin (İlhan, 2011, s. 44) gizli üyeleri olduğu gerekçesiyle pek çok kişi günümüze kadar Sabataycı olarak gösterilmiştir. Öyle ki Galanti’ye göre aralarında üniversitelerde profesörler, gazeteciler, avukatlar hatta milletvekili ve bakanlar olanlar vardı (Galanti, 2006, s. 107). John Freely’e göre de Osmanlı İmparatorluğu’nda bir dizi reform gerçekleştirmek için bazı Sabataycılar, Jön Türk hareketine katıldılar ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kuruluşunda da etkin rol aldılar (Freely, 2003, s. 267).

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin faaliyetleri sonucunda II. Meşrutiyet 23. Temmuz 1908’de ilan edilir. Kasım 1908’de yapılan genel seçimlere İzmir sancağı için 37 kişilik aday listesi hazırlanmıştır ki bunlardan 22 si Türk, 8’i Rum,

5'i Yahudi ve 2'si Ermeni'dir. Yahudi adaylarından Alber Tarika fikirleriyle önem taşımaktadır. Ona göre, öncelikle hürriyetin oluşması gerekir. Bunun için de Kanun-i Esasi'nin bazı maddeleri değişmelidir. Sonra düzen sağlanmalı, askerlik hizmeti tüm Osmanlı vatandaşlarınca üstlenmeli, kapitülasyonlar iptal edilmeli, tarım ve sanayi sektörü geliştirmeli, Milli Bankalar kurulmalı, Bahriye, Harbiye ve Maliyenin gelişip güçlenmesi için gerektiğinde Avrupa devletlerinden yardım alınmalıdır (Bora, 1995, s. 193). En nihayetinde “*diğer seçimlerde olduğu gibi bu dönemde de Yahudiler ile İttihatçılar arasında herhangi bir sorun çıkmamış ve Selanik Ticaret Mahkemesi üyelerinden Nesim Mazliyah Efendi Türklerin oyu ile mebus seçilmiştir*” (Demir, 1994, s. 153). Meşrutiyet'in ilanı için de çaba gösteren Nesim Mazliyah Efendi 1908 (Elmas, 2020, s. 45) ve sopalı seçim olarak da bilinen 1912 seçimlerinde de İttihat ve Terakkinin adayı olarak milletvekili seçilmiştir (Demir, 1994, s. 178).

1908 Meşrutiyetinde, İmparatorluğun pek çok bölgesinde olduğu gibi İzmir'de de Yahudilerin de katıldığı sevinç gösterileri hâkimdir. 30 Temmuz gecesi İzmir Yahudi cemaati tarafından bir ayin düzenlenir ve sonrasında meşrutiyetin ilanı kutlanmıştır (Bora, 1995, s. 207). *La Boz del Puevlo* gazetesi “Mesih'in geldiğini sanıyorduk” diye yazar. Nahum'a göre Yahudiler Jön-Türklerin ulusların birlikteliği düşüncelerini sahiplenip savunmuşlardır. İzmir Yahudi gazetelerinde “ırkların birliği ülkenin tek kurtuluşudur”, “Türkiye'de ırklar arasında anlaşma, ilerlemenin şartıdır” gibi cümleler hakim olmuştur. Nisan 1909 yılında Meşrutiyet düzenine karşı yapılan ihtilalin başarısızlığı (31 Mart Vakası) ve Abdülhamid'in tahtan indirilişi İzmir Yahudilerince olumlu karşılanır (Nahum, 2000, s. 75,76). II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir zaman sonra Bulgaristan Bağımsızlığını ilan ederken, Avusturya da Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamıştır. Tüm bu olaylar Rum, Ermeni, Yahudi ve Türkleri bir araya getirmiş, 27 Eylül 1909 olay protesto edilmiştir. Avusturya'nın bu hamlesine karşı bu ülkeye boykot düzenlenmiştir. Kasım 1909 yılında kurulan *Boykotaj Cemiyeti*'nin de çaba ve çalışmalarıyla pek çok Yahudi ticarethanesi bu boykota katılmıştır. Daha sonra da gelişen uluslararası sorunlar ve krizlerde de Yahudiler'in genel olarak Osmanlı hükümetin yanında oldukları gözlemlenir. Örneğin Trablusgarp ve Balkan savaşlarında, vatansever gösterilerde bulunmuşlardır. Osmanlı donanması için bağışlar yaparlar ve şiirler yazarlar, şarkılar söylerler. İzmir'de Hilal-i Ahmer Cemiyetinin üyesi olurlar (Nahum, 2000, s. 227, 233). Öte yandan Shaw'ın 1912-1913 yıllarından Birinci Dünya Savaşı da dâhil olmak üzere Yahudilerin genel olarak Osmanlı'nın yanında olduğu yönündeki ifadeleri konumuz açısından önem taşımaktadır. Zira Osmanlı yönetiminin genel Yahudi politikası İzmir Yahudilerini de etkiliyordu. Bu bağlamda Shaw'a göre Siyonizm'in yarattığı sorunlara rağmen Yahudilerin

Osmanlı bürokrasisinde yerleri artıyor, daha fazla Yahudi bürokrat ortaya çıkıyordu. Müslüman Türkler, Makedonya ve Doğu Anadolu'da gerçekleştirilen Hristiyanların şiddetinden dolayı Yahudilerle aralarındaki ilişkiyi güçlendiriyordu. Balkan savaşları esnasında Bulgar ve Yunan orduları Edirne ve Selanik'e girdiklerinde Yahudi Cemaati şehri onlara karşı düzenlenen savunma çabasına katılmıştı. Bu tutum Bulgar ve Yunanlıların Yahudilerin evlerini, dükkânlarını ve sinagoglarının yağmalanmasına neden olmuştur. Tüm bu olaylar Dünya Savaşında Yahudilerin kararlı bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nu desteklemesinde etkili olmuştur (Shaw, 2008, s. 362-363). Berber'e göre milliyetçiliğin rüzgârıyla azınlıklar ayaklanarak bağımsızlıklarını elde etmiş, ancak Yahudiler Osmanlı'nın son yüzyılında bile diğer azınlıklar aksine devlet aleyhine çalışmamıştır. Birçok Yahudi Milli Mücadelede de kuruluş aşamasında da yeni devletin yanında yer almıştır (Berber, 2012, s. 1779). Ortaylı'ya göre de Hristiyanların aksine Osmanlı Yahudileri batının yayılcı ve hasta adamın mirasını paylaşacak eğilimlerden uzak durmuşlar, bu yöndeki faaliyetleri desteklememişlerdir (Ortaylı, 2010, Şalom). İzmir'de de Yahudilerin genel tutumları benzerdir. I. Dünya savaşı başlar başlamaz Yahudiler de savaşa çağrılmıştır.

İzmir, I. Dünya Savaşında doğrudan doğruya bir savaş cephesinde olmasa da, İzmir'deki bütün etnik unsurlar (Rum, Ermeni, Yahudi veya Türk) savaşın iktisadi sonuçlarından olumsuz etkilenmişlerdir. Keza Yahudi halkı da sefaletin içine girmiştir. İhracat durduğundan incir ve üzüm kurutma işinde binlerce kişi işsiz kalmış, Yahudi cemaatinde sayıları çok fazla olan terzi ve kunduracılar silahaltına (Bora, 1994, s. 21) alındığından bu kişilerin aileleri geçimlerini sağlayamamıştır. Yahudiler arasında dilencilik artmış, öğretmenlerin maaşları % 40 oranlarında düşmüştür (Nahum, 2000, s. 178). Bora'ya göre savaş döneminde İttihat ve Terakki hükümetinin milli bir iktisat sistemi yaratma çabaları daha da yoğunlaşmıştır. Bu dönemde İttihatçılar, tüccar, girişimci olan veya Türk işletmelerinde çalışan gayrimüslimlere karşı bazı engelleyici önlemler almakla beraber, Yahudiler bu engellemelerden genelde uzaktırlar. Ticaret ve sanayi sektöründe yatırım yapacak sermayesi olan İttihatçıların yakın çevresinde bulunan Yahudiler, mili ekonomi politikasına dâhil edilmişler ve Yahudiler bu politikadan yarar elde etmişlerdir (Bora, 1995, s. 240). Bununla birlikte Yahudiler savaş ortamından dolayı sosyo-ekonomik olarak büyük zararlar yaşamışlardır. Keza bu durumun olumsuz yansımaları dolaylı ya da doğrudan aile kurma çabalarının düşüşünde görülür. Örneğin, İzmir Hahambaşılık Evlilik Defteri temel alınarak yapılan bir evlilik araştırmasına göre, 1912 yılında 202 çift evlilik kaydı yaparken, bu sayı 1913 yılında 156'ya, 1914 yılında 120'e, 1915 yılında 86'ya, 1916-1917 yıllarında ise 56 çifte düşer (Bora, 1994, s. 24).

Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra imzalanan Mondros Ateşkes antlaşması akabinde 15 Mayıs 1919'da İzmir, Yunanlılar tarafında işgal edilmiştir. Rivayete göre işgal zamanında Nesim Navaro adında bir Yahudi genç Yunan bayrağını yırtar. Ertesi gün İzmir (eski) Valisi Nurettin Paşa onu cesaretinden dolayı tebrik eder (www.salom.com.tr Erişim Tar: 04.01.2020). Bununla birlikte bazı Türk araştırmacı ve yazarlara göre bazı Yahudiler bu dönemde Türklerin karşılarında durmuşlardır. Erol Ulubelen'e göre Amerikalı Yahudiler Londra Konferansı esnasında Lloyd George'a bir telgraf ileterek Türkiye'den toprak talep ederken (Ulubelen, 1982; Kocabaşoğlu, 1989) İzmir işgaliyle birlikte Yahudilerin bazıları Rumlarla işbirliği yapmıştır. Hahambaşı Patrikhaneyle çalıştığını belirten Sabahattin Tansel'e göre ise “

“Kendilerine her felaketli devrelerinde kollarını açmış olan Türklere karşı, bir kısım Yahudiler bile artık dost değillerdi; onlar da Rumlar'la işbirliği yapma yolunda idiler... İzmir'in işgal edildiği gün, 'Ey Türkler, ay yıldızı artık gökte göreceksiniz' diye bağırın Yahudiler de görülmüştü. Ayrıca Durduoğlu adındaki Yahudi, İzmir'in işgalinden sonra, yüksek rütbeli Yunan subaylarına bir ziyafet vermiş ve 'işgalin mes'ud bir hadise olduğunu 'söylemişti” (Tansel, 1977, s. 125).

Yahudilerin “bir kısmının” bu tutum içinde olduğunun özellikle vurgulanması önemlidir. Shaw, Yunan ordusunun saldırısıyla binlerce Müslüman ile birlikte Yahudilerin de katledildiğini, sadece İzmir'e yaptıkları ilk çıkarmalarda değil, sonraki iki yıl boyunca Anadolu'nun içlerinde de aynı saldırıları gerçekleştirmeye devam ettiklerini belirtir. Shaw'a göre, İzmir'deki AIU [Alliance] Erkek Okulu müdürü Alber Nabon 6 Temmuz 1919'da Merkezi Alliance'a şunları iletmıştır: *”Şehir yakıldı ve tamamen boşaldı. İnsanlar sahip oldukları her şeyi kaybettiler. Yiyecek kalmadı. Bu mahrumiyetten genel olarak tüm nüfus, özellikle de dindaşlarımız tehlikeli ölçüde olumsuz etkileniyor.”* Nabon, salt İzmir'deki Yahudilerin değil, Aydın, Bergama ve Manisa'daki Yunan saldırılarından kaçan Yahudilerin de kendi okullarına sığındıklarını, ancak okulun gıda, ilaç sıkıntısı çektiğini de ekler (Shaw, 2008, s. 385). Haham İsmail Ha-Cohen önderliğinde Tire Yahudileri, kendilerine büyük baskı yapan yerli Yunan komutanlarına rağmen bölgedeki Türk direnişçileriyle yakın ilişkiler kurarken, Ödemiş'te Haham Isaac Franco, işgalci Yunan ordularının karşılanması isteğini reddeder. Sonuçta Yunanların Müslümanlara ve Yahudilere beslediği olumsuz duygular, Mustafa Kemal'in zaferine kadar pek çok öldürülme, tartaklanma, yağma eylemleriyle devam etmiştir. Yahudilerin bazıları kendilerinden intikam alınır diye bölgeyi terk etmiştir. Türklerin İzmir'i tekrar alarak Türkiye Cumhuriyeti'ne dâhil etmesinden sonra birçok Yahudi İzmir'e geri dönmüş olsa da, İzmir Yahudi nüfusu eski sayısının yarısına dahi ulaşamamıştır (Shaw, 2008, s. 248). Yahudilerin mütareke döneminde

Yunanlılarla birlikte olduklarını savunanlara karşı, bazı Yahudiler, Yunanlıların her şeyden önce en kötü ihtimalle Yahudileri zorladıklarını zira Türk asker ve subaylarına dahi bu zorlamayla “Zito Venizelos” diye bağırımlarını istediklerinin unutulmaması gerektiğini belirterek İzmirli Yahudilerin bu yöndeki tanıklığına başvurulmasını önerir. Yine rivayete göre İzmir’e gelen Amiral Bristol başkanlığındaki komisyon Yahudi cemaati lideri Menâşe Efendi’yle görüşmüş ve İzmir’in Türklerin mi yoksa Yunanlılara mı verilmesinin mi lazım geldiğinin sorusuna, Menâşe Efendi ”*Museviler daima Türkler ile yaşamışlardır. İzmir’in Türk kalmasını isterler*” (Bora, 1995, s. 248) cevabını vermiştir. Nahum’a göreyse de Yahudiler, Yunan bayrağı asmayı, Yunanistan lehine bir dilekçe yazıp göndermeyi, Tire, Bayındır, Ödemiş, Bergama, Foça, Manisa, Turgutlu gibi yerlerde resmi görevlere katılmayı reddedip Türkleri desteklemişlerdir. Yahudi toplumunun duygularının farkına varan Yunan Yönetimi, Yahudi gazetesi *La Boz de İzmir*’i yasaklayıp yöneticisini tutuklatır (Nahum, 2000, s. 188).

9 Eylül 1922 yılında Türk ordusunun İzmir’e girmesiyle Yunanlılar şehirden uzaklaşır. İzmir’in üç buçuk yıldan fazla yaşadığı işgal de sona erer. Yahudiler tarafından Mustafa Kemal ve ordusunun kurtarıcı olarak karşılandığını savunulur (Nahum, 2000, s. 202). Yahudiler’in Mustafa Kemal’e olan sevgisi karşılıksız değildi. İzmir’de Yahudiler için kendisine soru sorulduğunda Galanti, Anadolu, *Sada-yı Hak* ve Fransız *Le Levant* gazetelerinden kaynak göstererek Mustafa Kemal’in “*Unsuru hâkim olan Türklerle tevhide mukadderat etmiş sadık bâzı unsurlarımız vardır ki bilhassa Museviler, bu millete ve bu vatana sadakatlerini isbat ettiklerinden, şimdiye kadar müreffeh imrarı hayat etmişler ve bundan böyle refah ve saadet içinde yaşayacaklardır*” (Galanti, 1947, s. 86) dediğini aktarır. İzmir’de yayımlanan Yahudi gazetesi *El Mundo*’da “*Türkiye için gerçek bir Mesih, cesaret ve zekâsı ile Türkiye’nin dünyadan kopartılıp haritadan silinmesini engelleyen eşsiz Mustafa Kemal*” (Güleryüz, 2015, s. 19) diye yazmıştı. İzmir’in kurtuluşundan birkaç gün sonra İzmir’de büyük bir yangın meydana gelmiştir. Dörtte üçü yanan İzmir’de altyapı sistemi çöker, eğitim durur, memurlar maaş alamaz ve kıtlık, hayat pahalılığı, karaborsa yaygınlaşır. İzmir’in zengin Frenk Mahallesi de yanınca diğer Anadolu şehirlerinden pek de farklı olmayan şekilde güçsüz ve geri bir kent görünümü ortaya çıkar (Baran, 2003: 193). Yahudi cemaati de bu olumsuz sonuçlardan etkilenmiştir. Yahudilere ait pek çok ev yanar, cemaatin büyük bir bölümü tüm varlıklarını kaybeder ve yardıma muhtaç hale düşer. İzmirli Yahudi tüccarların tamamı büyük zarar görür (Bali, 2010, s. 34-45). İzmir’in Yunanistan işgalinin sona ermesi ardından gerek Yahudiler gerekse diğer gayrimüslim halklar için önemli maddeleri barındıran Lozan Barış antlaşması 24 Temmuz 1923’te imzalanmıştır.

Lozan Antlaşması sırasında Türk heyeti içindeki tek gayrimüslim üye eski hahambaşı Haim Nahum danışman olarak görev yapmıştır. Lozan görüşmeleri sırasında Türk heyeti tarafından yayımlanan bir broşürde Yahudilerin her zaman devlete bağlı olduklarını, vatana karşı görevlerinin yerini getirdiklerini vurgulanmıştır. İsmet Paşa, Yahudilerin dış ülkelerin tahriklerine kapılmayarak her zaman olduğu gibi vatana sadık davrandıklarını “*yazık ki diğer azınlıklar Yahudilerin izinden gitmediler*” (Düzgün, 2000, s. 67) diyordu. Azınlıklarla ilgili maddeleri de barındıran Lozan antlaşmasının 39., 40., 41.,43.maddeleri Yahudileri de doğrudan ilgilendirir. Buna göre Türk vatandaşı olan gayrimüslimler, Müslümanlar ile aynı sivil ve siyasi haklara sahip olacaklardır. Gayrimüslimler dini, eğitsel, toplumsal, hayır işleri yapacak ve yönetecek kurumları kurmada Türklerle eşit sayılacaktır. Türk hükümeti vatandaşlarının kendi seçtikleri dilde eğitimine izin verecek ancak Türkçeyi zorunlu ders tutabilecektir. Gayrimüslimler kendi inançlarına göre yaşamlarını sürdürecektir tersine zorlanmayacaklardır (Shaw , 2008, s. 395). Ancak, Lozan Antlaşmasının Türkiye’deki azınlıklara aile hukuku konusunda imtiyazı⁶ sağlayan hükümlerinden Yahudi cemaati devletin hakkaniyetine aykırı olacağına karar vererek bu haklarından vazgeçmiştir (Düzgün, 2000, s. 67). Çünkü 1924 Anayasası tüm vatandaşların eşit olduğunu belirtiyor ve her türden grup, sınıf, aile, birey ayrıcalığını ortadan kaldırıyor. Lozan’daki azınlıklar ile ilgili maddeler ile 1924 Anayasası tarafından ilan edilen ve eşitliği vurgulayan “*her türden imtiyazın ortadan kaldırılması*” felsefesiyle çelişkilidir (Nahum, 2000, s. 213). Hukuki zeminde durum bu şekildeyken 1922-23 yılları arasında çok az da olsa bazı gazetelerde Yahudi karşıtı bir dizi yazı çıkıyordu (Bora, 1995, s. 252). *Tasvir-i Efkâr*, *İleri* gazeteleri antisemit yayımlarda bulunurken, İzmir’deki gazetelerin bazıları (*Türk Sesi*, *Yanık Yurt* gibi) da Yahudilerin Türk davasına ihanet etiklerini, Yunanistan’a casusluk yaptıklarını iddia ediyordu. Buna karşılık *İkdam*, *Halk* gazeteleri de gerek Balkan savaşlarında, gerekse de itilaf devletlerinin işgal zamanlarında Yahudilerin, Türklerin yanlarında yer aldığını yazıyordu (Ballı, 2010, s. 45-50). Endişeli bir şekilde Yahudileri eleştiren yayınları takip eden Yahudi cemaati, bu yayınlarla çeşitli araçlarla mücadele etmeye çalışır. Ancak Nahum’a göre 1923-1924 yıllarına gelindiğinde kulüpler ve dernekler kalmamıştır, savaştan ve Yunan işgalinden sonra kalan tek bir

⁶ Hahambaşılık, sadece dini, toplumsal ve eğitsel faaliyetler için bir merkez haline gelecek ve diğer bütün işlevler Cumhuriyet’in bütün vatandaşlar için oluşturduğu laik kurumlara devredilecekti. Yahudiler bundan böyle kendilerine ait meclisleri ve kanunları olan ayrı bir millet sistemi içinde olmayacaklardı. Yahudiler kendileri için vergi toplama hakkını kaybediyorlardı. Gayrimüslimler diğer Türk vatandaşlarıyla aynı kanun ve düzenlemelere tabi olacaktı. (Shaw, 2008, s. 395-398.) Rıfat N. Ballı ise Türk Yahudilerin azınlık haklarından feragatlerinin gönüllü olmadığını, baskılar sonucunda bunu kabul ettiklerini iddia eder (Ballı, 2010,s. 89).

Yahudi gazetesi 1924 yılında ortadan kaybolmuştur (Nahum, 2000, s. 221). Ballı'ye göreyse bu durumda Yahudi cemaatinden bir heyet İsmet Paşa'nın İzmir'de olduğu bir zamanda gelerek basının antisemit tutumunda şikâyetçi oldu. İsmet Paşa'nın kamuoyunu sakinleştirmek için Türkiye'nin Yahudilere ihtiyacı olduğunu vurgulaması, Yahudiler aleyhine kampanyaları bir nebze hafifletti (Bali, 2010, s. 60)

SONUÇ

16. yüzyılın ortalarına kadar küçük bir kasaba görünümünde olan İzmir, bir sonraki yüzyılın başlarından itibaren özellikle limanının ticarete önemli bir konuma gelmesinden sonra gelişmeye başlamıştır. Bu ilerleme nüfusu da artırmıştır. Tire ve Manisa'dan sonra Yahudiler, büyük ihtimalle en geç 17. yüzyıl başlarından itibaren İzmir'de yerleşik bir cemaat olarak varlık göstermiştir. Bu dönem aynı zamanda İzmir'in İmparatorluk çapında ekonomik gelişiminin başladığı, uluslararası ticarete öneminin arttığı bir dönemdir. Genelde Osmanlı İmparatorluğu'nun özelde İzmir'in Yahudilerce tercih edilme nedenini salt tek bir etkenden yola çıkarak açıklamak yetersiz kalmaktadır. Siyasal, dinsel veya ekonomik nedenlerden birisi daha baskın olarak Yahudi göçünün nedeni olabilir. Ancak Yahudilerin Osmanlı şehirlerinde yerleşik bir cemaat olarak kalıp gelişebilmesi uygun siyasal, dinsel, sosyal ve ekonomik koşulların toplamına bağlıdır. Tek temalı (siyasal veya dinsel) bir açıklamayla Yahudilerin İspanya'dan (1492) veya Portekiz'den (1497) Osmanlı'ya göç nedeni belli bir aşamaya kadar açıklanabilir. Bununla beraber Yahudiler'in İzmir gibi bir kentte yerleşmelerinin nedeni sadece bu iki faktörle açıklanamaz. Çünkü Osmanlı Devleti'nin Yahudiler'e tanıdığı hukuki, dinsel özgürlükler imparatorluğun genelinde geçerlidir. O halde İzmir'e cemaat olarak Yahudiler'in yerleşmesinin mutlaka başka nedenleri de olmalıdır.

Yahudilerin faal olduğu Selanik gibi kentlerde yaşanan endüstri krizleri, İzmir'in imparatorluk dâhilinde ve uluslararası ticaretteki yerinin artması, Yahudileri özellikle İzmir'e yönlendirmiştir. Ancak bir cemaatin bir şehirde gösterdiği varlık tek başına o cemaatin kendi seçimiyle de mümkün değildir. Yahudilerin göç ve yerleşimi bir yerde Osmanlı yönetiminin iznine tabidir. Osmanlı yönetimi ticaretteki işlevleri, vergi kaynağı olmaları, zaman zaman yönetime veya saraya verdikleri finansal destek ya da borçlar, İslam dininin Ehl-i Kitap hukukunun olması, bazı dönemlerde diğer azınlıklara veya devletlere karşı bir denge unsuru olarak benimsediğinden dolayı Yahudilere sıcak bakmıştır. Böylece Osmanlı yönetimi ve Yahudiler arasında bir nevi kazan kazan (win-win) ilişkisi söz konusudur. Sıradan bir İzmirli Yahudi'nin kendi cemaati içinde, diğer

inanç mensupları (Müslim ve gayrimüslim) ile ve Osmanlı yönetimiyle olmak üzere üç çeşit iletişimi söz konusudur. Osmanlı yönetiminin tanıdığı kadar kendi kendini idare eden Yahudi cemaati, genelde vergi ve ticaret gibi konularda Osmanlı yönetimiyle ilişkidir. Yahudilerin Osmanlı yönetimiyle ilişkileri genelde cemaatin yöneticileri tarafından kurulmaktadır. Ancak sıradan bir Yahudi, çarşıda, pazarda vb. yerlerde Müslümanlarla doğrudan iletişime geçebilir.

20. yüzyılın başlarında yazılan Aydın vilayet salnamelerine göre İzmir Sancağına bağlı kazalarda az sayıdaki yabancılar ve yabancı ülke tebaasındakiler hariç nüfusun büyük çoğunluğunu İslam, Rum, Ermeni ve Yahudiler oluşturmaktadır. Kutuplaşmanın zirve noktasına ulaştığı 1918-1922 yılları arasında bu dört grup arasındaki çekişmelerin ve çatışmaların zaman zaman arttığı görülmektedir. Tespit edildiği kadarıyla bu tarihlerden önce de Yahudiler kan iftirası, ayin cinayeti, ekmeğe hakaret gibi suçlamalara Müslümanlardan ziyade diğer gayrimüslim gruplar içinde yer alan Ermeni ve Rumlar tarafından maruz kalmışlardır. Yahudilere karşı bu yöndeki dinsel suçlamaların ezici bir çoğunluğu diğer gayrimüslim cemaatleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Öyle görünüyor ki Yahudilere karşı zaman zaman alevlenen bu iddialar gayrimüslimler arasındaki ekonomik rekabetle birleştiğinde daha sert sonuçlara yol açmıştır. Uzun vadeye dayanan bir tarih yaklaşımıyla düşünüldüğünde yine de gruplar arasında sürekli bir çatışma olduğu savını ileri sürmek abartılı bir yaklaşımdır. Bulgaristan bağımsızlığını, Avusturya da Bosna-Hersek'i ilhakı ilan ettiğinde Rum, Ermeni, Yahudi ve Türkler bir araya gelmiş ve bu olaylar protesto edilmiştir. Etnik veya dinsel gruplar arasında sürekli bir çatışma Türk, Yahudi, Rum ve Ermenilerin yüzlerce yıllık birlikte yaşamını mümkün kılmazdı. Öte yandan yüzlerce yıl boyunca aynı sosyal koşulların ve görünümün geçerli olması da mümkün değildir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletler tarafından daha çok korunan ve tercih edilen Rum ve Ermenilerin Batılılarla artan ilişkileri bu iki unsuru uluslararası ticarete ilerletmiştir. Rum ve Ermeniler önceki yüzyıllara göre nispeten ekonomik anlamda daha çok gelişirken, Yahudiler önemli bir bölümü kendilerinden de kaynaklanan nedenlerle ilerleyememiş ve yoksullaşmıştır. Yine de tüm Yahudilerin her dönemde ve her yerde zengin üst sınıfı işgal ettikleri nasıl ki bir şehir efsanesiyse, aynı zamanda bütün Yahudilerin çok kötü ekonomik koşullar içinde yaşadıkları da doğru olmayan bir çıkarımdır. Sadece yoksulluğa, dinsel ayrımcılığa değil aynı zamanda yangın, deprem, salgın hastalıklara karşı İzmir'in zengin Yahudileri pek çok yardım ve dayanışma dernekleri, okullar, basın araçlarıyla, hastaneler gibi kuruluşlarla Yahudilerin eğitim, kültür seviyesini ilerletmeye, sosyo-ekonomik seviyesini yükseltmeye çalışmışlardır. Alliance gibi bazı Yahudi okulları dolaylı olarak verdiği eğitimle

Siyonizm'in altyapısını hazırlamada katkıda bulunmuştur. Temelde Dünya Yahudileri arasındaki birliği inşa etme amacındaki Siyonizm ise karmaşık duygular yaratmıştır. Bir kısım Yahudi yazarlara göre Yahudilerin önemli bir bölümü Siyonist düşünceye mesafeliyken, cemaatin bazı üyeleri ise bu akımı desteklemiştir. Yahudi cemaati içindeki fikinsel bölünmüşlük sadece Siyonist düşünce karşısında kendini göstermemektedir. Yahudi cemaatinin yönetimi konusunda, bazı siyasal gelişmeler karşısında, diğer etnik veya dinsel gruplarla ilişkiler alanında Yahudiler çoğu zaman düşünülmediği gibi her zaman yekpare bir bütünlük içinde olmayıp, diğer pek çok millet gibi kendi aralarında farklı tutumlar da sergilemişlerdir.

Ermeni ve Rumların, Yahudilere nazaran Avrupa ile kurduğu daha güçlü bağlantılar, özellikle Rumların Yunanistan'la ilişkileri, iktisadi faaliyetlerdeki artan rolleri, 20. yüzyılda Yahudi ve Türkleri biraz daha yakınlaştırmış, birtakım siyasal gelişmelere karşı benzer ve ortak tepkide bulunmalarına neden olmuştur. İttihat ve Terakki, milli iktisat kurma amacıyla Ermeni ve Rumların etkinliğini azaltmaya çalışıyor, ancak öyle görünüyor ki Yahudi sermayesine daha hoşgörülü davranıyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Kurtuluş Savaşı'nın bitiminde İzmir'de Ermeni ve Rumların bıraktığı boşluk Yahudilerin de desteğiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Yine de bazı basın organlarında ve yazarlarda Yahudilerle ilgili kararsızlık gözlemlenmektedir. Bu durumun da bir yansıması olarak Kurtuluş Savaşı'nın bitiminin akabinde bazı gazetelerde Yahudilerin, Rum ve Ermeniler gibi devlete "zararlı" unsurlar olduğu yazılmıştır. Ancak yeni devletin kurucularının ve idarecilerinin genel olarak bu tutumdan uzak olduğu, Yahudilerin korunmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Yahudiler'in Kurtuluş Savaşı döneminde de Türklerin yanında oldukları, tarihçiler tarafından daha çok kabul edilen bir görüştür.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Bab-1 Asafi (A-DVNSMHHM.D): 85/385

Hariciye Nezareti (HR.HMŞ.İŞO): 193/ 58

Hariciye Nezareti (HR.MKT): 284/98

İ..İrade (İ..ŞD): 25/1099

Maarif Nezareti (MF.MKT): 63/49; 69/34

Sadaret (A.MKT.MHM): 339/16

Yıldız (Y..PRK.TŞF): 6/72

Sürelî Yayınlar

Salname-i Vilâyet-i Aydın, H.1317 (M. 1899)

Salname-i Vilâyet-i Aydın, H.1323 (M. 1905)

Kitap ve Makaleler

- Aksoy, Y. (1993). İzmir’de ilk ulusal tüccarlar ve ticaret odasının öyküsü. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1)3, 47-66.
- Altun, D. A (2014). Cumhuriyet öncesi dönemde izmir hastanelerinin mekânsal gelişimi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX(2), 405-443.
- Arıkan, Z. (2008). *İzmir Basınından Seçmeler 1923-1938 (II. Cilt, III. Kitap)*. İBB Kültür yayını.
- Arslan, A. (2007). Avrupa’dan Türkiye’ye Yahudi göçünün stratejik olarak kullanılması(1880-1920). *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (3)5, 7-40.
- Arslan, H. (2016). Geçmişten günümüze izmir yahudileri: yerleşme, kurumsallaşma süreci ve mevcut durum. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, (5)2, 197-224.
- Bashan, E. (1982-1986). Contacts between Jews in Smyrna and the Levant Company of London in the seventeenth and eighteenth centuries. *Jewish Historical Studies*, (29), 53-73.
- Başaran, İ. (2016). Muhafazakâr Yahudilik Siyonizm ilişkisi. *Mizânü’l-Hak İslami İlimler Dergisi*, (2), 75-86.
- Bali, R. N. (2010). *Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945: Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri*. İletişim yayıncılık.
- Balli, R. N. (2010). Güzelleştirilmiş tarih anlatımına bir örnek: Prof. İlber Ortaylı ve Türkiye Yahudileri. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 196, 89-92.
- Balli, R. N. (1997). Türkiye Yahudileri ve Alliance okulları. *Tarih ve Toplum*, Eylül/165, 188-189.
- Balli, R. N. (1996). Bir Yahudi Yardımlaşma ve Dayanışma Kurumu, B’Nai B’Rith XI. Bölge Büyük Locası tarihçesi ve yayın organı Hamenora Dergisi, *Müteferrika*, (8)9, 41-60.

- Baran, T. A. (2003). *Bir Kentin Yeniden Yapılanması (İzmir 1923-1938)*. Arma yayınları.
- Baykara, T. (1974). *İzmir Şehri ve Tarihi*. Ege Üniversitesi yayınları
- Braudel, F. (1979). *Civilasiton Matérielle, Économie et Capitalisme, XVe – XVIIIe Siecle, Tome III: Le Temps du Monde*, Armand Colin.
- Braudel, F. (1989). *Akdeniz Dünyası I*, (M. Ali Kılıçbay, Çev.). Eren yayıncılık.
- Borovaya, O. (2010). The emergence of the ladino press: the first attempt at westernization of Ottoman Jews (1842-1846). *European Judaism: A Journal for the New Europe, The State of Ladino Studies I*, (43)2, 63-75.
- Berber, Ş. G. (2012). Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte Yahudilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne uyum süreci: (Moiz Kohen örneği). *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (7)4, 1779-1800.
- Beyru, R. (2000). *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*. Literatür yayınları.
- Bora, S. (1994). Birinci Dünya Savaşı ve İzmir Yahudileri (1914-1918). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2)4, 19-27.
- Bora, S. (1995). *İzmir Yahudileri 1908-1923*. Gazetecilik Basın ve Yayın.
- Bora, S. (2015). İzmir'de Kan İftirası Olayı ve Ray Havim Palaçı'nın Mektubu(1),https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-96302Izmirde_1859_kan_iftirasi_olayi_ve_rav_hayim_palacinin_mektubu_1.html, Erişim tarihi: 10.08.2020
- Demir, F. (1994). İzmir Sancağı'nda 1908 Meclis-i Mebusan seçimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2) 4,137-156.
- Doğan, H. (2016). Hahambaşılık-Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Yahudi cemaatini dinî açıdan temsil eden kurum. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, (Ek 1), 514-515.
- Durgun, B. (2011). Kurtuluşundan sonraki ilk günlerde İzmir'de sosyo-ekonomik durum. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (XI)23, 3-33.
- Düzgün, M. (2000). Cumhuriyet'in ilanından İsrail'in kuruluşuna kadar türkiye'deki Yahudiler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (3) /10, 65-81.

- Elmas, M. (2020). *Cihan Harbi'nde Osmanlı Devleti Üzerinde Yahudi Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, K. (2017). İttihat ve Terakki döneminde milli iktisat anlayışı (1913-1918). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (1)*,114-127.
- Freely, J. (2003). *Kayıp Mesih. Sabatay Sevi'nin İzni Sürerken*, (A. Çetin Tekçe, Çev.). Remzi kitabevi.
- Gamze Kocabıyık, F. G. (2009). *12 Numaralı Foça Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Galanti, A. (2006). *Sabatay Sevi ve Sabataycılarının Gelenekleri*. (Erdoğan Ağça, Çev.). ZVİ-Geyik yayınları.
- Galanti, A. (1953). *Fatih Sultan Mehmet Zamanında İstanbul Yahudileri*. Fakülteler matbaası.
- Galanti, A. (1947). *Türkler ve Yahudiler, Tarihi, Siyasi Tetkik*. Tan matbaası.
- Gürsoy, M. (1993). *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları ile Bizim İzmir'imiz*. Metis yayıncılık.
- Güleryüz, N. A. (2015). *Türk Yahudi Basın Tarihi*. Gözlem yayınları.
- Güleryüz, N.A. (2012). *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*. Gözlem yayınları.
- Gürelli, Z. N. (2019). *İzmir Yahudilerinin Kimlik Algılamaları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlhan, C. (2011). *Özgün Bir Şehir Gâvur İzmir'den Türk İzmir'e*. Eser yayınları.
- İnalcık, H. (2013). *Devlet'i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*.Türkiye İş Bankası yayınları
- Karagedikli, G. (2014). Altın çağ ile modern dönem arasında Osmanlı Yahudileri: Edirne Yahudi Cemaati Örneği (1680-1750). *Kebikeç*, (37), 305-336.
- Küçük, A. (2001). *Dönmeler (Sabatayistler) Tarihi*. Alperen yayınları.
- Kerimoğlu, H. T. (2006). 1913–1914 Rumlara karşı boykot ve Hüseyin Kazım Bey. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5 (13), 91-107.

- Kocabaşoğlu, U. (1989). *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*. Arba yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Havralar Sinagoglar*. <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210573/havralar-sinagoglar.html>, Erişim tarihi:10.07.2020.
- Landau, J. M. (?) *Atatürk Devrimleri ve Moiz Kohen (Tekinalp)*, http://isamveri.org/pdfdr/lnd01/A05327_LANDAUUY.pdf, Erişim tarihi: 20.02.2020
- Levi, A. (1987). Review: Gerber and Barnai's "The Jews in Izmir". *The Jewish Quarterly Review, New Series*, (78)1/2, 143-145.
- Malay. H, Ülker. N, Çınar. A. vd. (1993). *İzmir*. Kültür Bakanlığı yayınları
- Menekşe, M. (2020). İzmir'de kolera salgını ve etkileri (1893). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(67), 385-433.
- Kılıç, M. (2016). Tekinalp-gazeteci, yazar, fikir ve siyaset adamı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (2), 593-594.
- Nahum, H. (2000). *İzmir Yahudileri 19.-20. Yüzyıl*, (E. Seval Vali, Çev.). İletişim yayınları.
- Ortaylı, İ. (2010). *Türkiye Yahudiği-I* https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-74258-turkiye_yahudiligi_1.html, Erişim tarihi: 17.02. 2010
- Özmen, S. (2017). Batıda yahudilere yönelik kan iftiraları. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, (4)13, 154-163.
- Özalkan, S. (2017). *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- Pardo, S. (2007). *Sevgili İzmir Beni Tanı: Düünden Yarına İzmir Yahudileri*. Etki yayınları.
- Poyraz, E. (2019). *Türkiye'de Hahambaşılık: Tarihi, Kurumsal Yapısı, Önemi ve İşlevi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pınar, İ. (1996). *Gezginlerin Gözüyle İzmir- XVII Yüzyıl*. Akademi kitabevi.
- Sürvegil, S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*. İBB Kültür yayını.
- Şalom. (2012). *Basmane Semtinde Yahudi İzleri*. <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-82389-haber.html>, Erişim tarihi: 04.01.2020

- Şenocak, B.(2003). *Levant'ın Yıldızı İzmir-Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler*. Şenocak Kültür yayını.
- Shaw, S. J. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*. (Meriç Sobutay, Çev.). Kapı yayınları.
- Turan, N. (2005). 16. yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna dek Osmanlı devletinde gayri müslimlerin kılık kıyafetlerine dair düzenlemeler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (60)4, 239-267.
- Turan, Ş. (1992). Beyazıt II. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, 234-238.
- Tansel, S.(1977). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. (Cilt I), MEB yayınları.
- Türkyahudileri. (2020). *Kan İftirası*. <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/tarih/turk-yahudileri-tarihi/8-kan-iftirasi>, Erişim tarihi: 04.01.2020
- Ulubelen, E. (1982). *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*. Çağdaş yayınevi.
- Yılmaz, O. (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda İzmir Yahudileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Weinberg, R. (2012). The Blood Libel in Eastern Europe. *Jewish History*, (26)3-4, 275-285
- Yediyıldız, B. (1985). *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yerasimos, S. (2005) (Ed.). *Tournefort Seyahatnamesi*. Kitap yayınevi.
- Yetkin, S. (1993). İzmir'de veba salgını (Mayıs-Ağustos 1900). *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (1)3, 371-385.
- Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı şehir tarihleri açısından yabancı seyahatnamelerin kaynak değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (XXVIII) 2, 587-614.
- Yılmaz, F. (2005). Liman kent İzmir, *Uluslararası Deniz ve Ticaret Dergisi*, Ocak, 82-88.
- Zeren, M.T. (2010). *İzmir'de Sefarad Mimarisi ve Sinagogları*, Yalın yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Research Purpose: İzmir started being one of the most important trade centers of the Empire during the 17th and 18th centuries and accommodated people from a variety of nations and religions. Over the course of the centuries, İzmir Jews evolved into a well-entrenched community. In general, they became one of the most populous ethnic-religious groups in İzmir, after Turks, Greeks and Armenians. The İzmir Jewish community was in social, economic and cultural relations with other nations. Both the settlement of the Jewish community in İzmir, the relationship of this community with other nations, and the transformation it has experienced over the centuries are too complex to be explained by a single theme of history. Therefore, one-sided explanations are insufficient. This study aims to examine the social, economic and cultural history of the İzmir Jewish community and its attitude towards some political developments in a holistic approach, focusing especially on the first quarter of the 20th century.

Methodology: In this study, Ottoman archival documents, periodicals, books and articles related to the İzmir Jewish community were examined. It is necessary to take centuries into account to understand and explain some historical developments and progress. While this study focuses on first quarter of the 20th century, it also considers the previous centuries. İzmir Jews have been studied in a long-term approach. In order to avoid one-sided explanations, different views were compared and then a synthesis was reached.

Findings: Since the beginning of the 17th century, Jews have become a settled community in İzmir. The immigration and settlement of Jews to İzmir cannot be explained solely by religious or political factors. The progress of İzmir's position in international trade has strengthened the city's economy. This economic development also attracted the Jews. Immigration is a process that includes some political and economic benefits not only for the Jews but also for the Ottoman administration. However, the idea that Jews are always and everywhere a wealthy community cannot be generalized to all periods of history, something which is proved in the first place by the existence of various associations to ensure cooperation and solidarity among the Jewish community. From the 16th century through the 20th, there is wealth as well as poverty among the İzmir Jewish community. Although Jews are generally behind the Turks and Greeks in terms of population, they sometimes exceeded the Armenians. Migration has been effective in the increase of the population. Jews migrated to İzmir for economic, religious and political reasons in almost every period. Just as there was no constant conflict between Jews and other communities, there is no permanent

peace. In addition, the Jews do not always live in peace among themselves and are not a homogeneous group. On the other hand, it is misleading to think that there is a constant conflict within the Jewish community and between other ethnic groups in the long term. However, relations between Jews and Turks seem to be warmer than those between Jews and other ethnic-religious communities.

Conclusion and Discussion: Being a small town even in the 16th century, İzmir developed in the 17th and 18th centuries due to its increasing importance in international trade. This development positively affected the economy and population of the city. İzmir, which began to receive migration from various regions over time, has also been a center of attraction for Jews. Political, social, religious and commercial dynamics in addition to economic development all encouraged the Jews to move to İzmir. The Jewish immigration to İzmir, the positive relations between Jews and Turks for centuries cannot be explained by a single theme of history (social, economic, cultural, religious or political). All aspects of history must be considered to explain this process. In addition, this historical process should be viewed not only from the perspective of the Jews but also from the perspective of the Ottomans. A number of religious pressures, commercial and economic crisis in the cities where Jews lived, and the increase of İzmir's place in Imperial and international trade were the reasons for Migration. It is understood that allowing Jewish immigration and settlement to İzmir was also preferred by the Ottoman administration. Various factors influenced these preferences of the Ottoman administration. Jews were an important element in international trade, a fruitful source of tax for the state. Sometimes they provided financial support and loans to the palace. The Ottoman State accepted the Jews as a balancing factor against other minorities from the end of the 19th century. When it comes to the 20th century, it is an important congregation of İzmir together with Jews, Turks, Greeks and Armenians. There have been occasional religious and economic conflicts between Jews and other nations. However, relations between Turks and Jews were better than between Jews and other ethnic groups. Conflicts stemming from economic competition and religious ideas occurred between Jews and Christians. The establishment of stronger economic and political relations between Europeans and Armenians and Greeks brought the Turks and the Jews closer, as the both has weakened economically in the 20th century. Although some Jews supported Zionism, the fact that the Jews of İzmir generally did not aim for independence caused the Jews and Turks to continue their proximity and positive relations.